

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Mare Poopuu

**LASTE ASENDUSHOOLDUSE RAKENDAMISE
VÕIMALUSED SAAREMAA KOHALIKE
OMAVALITSUSTE NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: MA Anu Aunapuu

Pärnu 2014

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Lastekaitse põhiprintsiibid, teoreetilised lähtekohad ning arengusuunad.....	7
1.1. Lastekaitse teoreetilised lähtekohad.....	8
1.2. Lapse perekonnast eraldamise peamised põhjused	10
1.3. Laste asendushooldus, selle erinevad vormid	15
1.4. Perele pakutavad teenused ennetustööks, perede taasühinemiseks ning samaaegse planeerimise olulisus lapse jaoks	20
1.5. Kohaliku omavalitsuse ülesanded lastekaitse ja asendushoolduse korraldamisel	23
1.5.1. Saaremaa omavalitsused	27
1.6. Kolmanda sektori roll laste ja perede heaolu suurendamises.....	29
2. Uurimus kohalike omavalitsuste võimalustest laste asendushoolduse rakendamisel .	31
2.1. Uurimuse läbiviimine, probleemiasetus ja metoodika	31
2.2. Uurimuse valimi kirjeldus.....	35
2.3 Uurimustulemuste analüüs	37
2.3.1.Hinnang riskiperedele ning neile pakutavad toetavad teenused Saare maakonnas sotsiaaltöötajate hinnangul	37
2.3.2. Lapse perest eraldamine ning asendushoolduse rakendamise võimalused ...	42
2.3.3. Saare maakonna omavalitsuste edasine suhtlus asendushooldusele paigutatud lapsega ning tema bioloogilise perekonnaga	48
2.3.4. Saare maakonna omavalitsuste koostöö kolmanda sektoriga lastekaitstes ning asendushoolduse korraldamisel.....	51
2.4. Arutelu ja järeldused	54
Kokkuvõte.....	59
Viidatud allikad.....	61
Lisad.....	69
Lisa 1. Intervjuu küsimustik.....	69
Summary.....	71

SISSEJUHATUS

Tervetes peredes tekib beebil oma vanematega turvaline lähedus. See on sama loomulik nagu hingamine, söömine, naermine ja nutmine. Vanemad on oma lapsele häälestunud, nad märkavad tema psühholoogilist seisundit ja vastutavad tema eest täielikult – nad “tantsivad” koos temaga. Siis aga on perekonnad, kus beebiga ei “tantsi” keegi, ta isegi ei kuule ühtegi muusikaheli. Nendes peredes ei tunne beebi turvalisust. Tema ülesandeks on õppida elama koos vanematega, kes on talle peaaegu nagu võõrad. See on lapsele pidev katsumus ja ta ei tunne ennast selles perekonnas hästi. Iga laps on unikaalne ja vanemad kuuluvad tema elu juurde. (Hughes 2006: 1).

Igal lapsel on õigus elule, igakülgsel arengule ja turvalisusele. Kõik lapsed soovivad elada oma kodus koos vanematega, kuid kahjuks on reaalsus, et kõigile neist ei ole seda võimalust antud. Erinevatel põhjustel on paljud lapsed bioloogilisest perekonnast eraldatud ning ei saa elada oma kodus. Ka perest eraldatud laps peab saama kasvada turvalises ja tema arengut soodustavas keskkonnas.

Kuigi riik ei saa asendada lapsele kodu, on tema võimuses luua lapsele võimalikult kodusarnased võimalused, asendushoolduse näol, mis pakuksid kodutunnet ja arenguks vajalikku keskkonda.

Hoolekande konseptsiooni (2004: 17) järgi rakendatakse asendushooldust üldjuhul olukorras, kus lapsel ei ole teatud põhjustel võimalik oma vanematega koos elada ning selle eesmärgiks on võimalikult paljude vanemliku hoolitsuseta jäänud laste kasvamine peredes, samuti peresarnase keskkonna loomine asenduskodudes.

Antud lõputöö teema keskendub omavalitsuste võimalustele ja seisukohtadele laste asendushooldusele paigutamisel. Püütakse välja selgitada, kuidas jõutakse selleni, et lapsed tuleb oma bioloogilisest perekonnast eraldada.

Antud uurimuse eesmärgiks on välja selgitada kohalike omavalitsuste võimalused ja seisukohad asendushoolduse rakendamisel, samuti ennetustööd ning perede taasühinemist toetavate teenuste olemasolu. Miks ikkagi on paljud lapsed kasvamas asenduskodudes, kui sotsiaalministri Taavi Rõivase sõnul on Eesti pered üha enam valmis võtma perre oma kodust ilma jäänud lapsi. „Pered, kes on oma kodu ukseid avanud ning kasvatavad oma kodust ilma jäänud lapsi, vajavad kindlasti tuge ja julgustust.“ (Riik hakkab toetama...2013).

Samuti vajavad tuge need pered, kes mingil põhjusel ei tule toime oma igapäevaeluga ja vanemlike kohustustega laste kasvatamisel ning seetõttu võivad jääda või on jäänud ilma oma vanemlikest õigustest.

Käesoleva uurimuse eesmärgi täitmiseks on püstitatud uurimisülesanded:

- tutvuda erialase kirjandusega, esitada ülevaade lastekaitsest ja lastehoolekandest
- anda ülevaade asendushoolduse võimalustest Eestis, selle erinevatest vormidest,
- viia läbi empiiriline uurimus Saaremaa kohalikes omavalitsustes peresid toetavate teenuste olemasolust, asendushoolduse rakendamise vajadusest, seisukohtadest ja võimalustest ning analüüsida andmed,
- vastavalt uurimuse tulemustele teha järeldused peredega tehtava ennetustöö, asendushoolduse rakendamise ja perede taasühinemist toetavate teenuste kohta ning ettepanekud antud teenuste tõhustamiseks.

Empiirilises uurimuses otsitakse vastuseid küsimustele:

- millised toetavad teenused on Saaremaa omavalitsustes riskiperedega tehtavaks ennetustööks ning perede taasühinemiseks;
- milline on kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate seisukohad vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse rakendamisel;
- millised probleemid esinevad kohalikel omavalitsustel seoses asendushoolduse rakendamisega;
- milline on omavaheline koostöö omavalitsustel teenuste paremaks pakkumiseks ning kas tehakse koostööd kolmanda sektoriga.

Antud töö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade lastekaitsetöö korraldusest Eestis, riskiperedega tehtavast ennetustööst, vanemliku hoolitsuseta ja abivajava lapse perekonnast eraldamise põhjustest, asendushooldusest ning selle erinevatest vormidest, kohaliku omavalitsuse ülesannetest lastekaitstes ja hoolekandes ning kolmanda sektori rollist antud valdkonnas.

Teises peatükis keskendutakse uurimusele Saaremaa kohalike omavalitsuste võimalustele ja seisukohtadele laste asendushoolduse rakendamisel.

Uurimuse tulemusena soovitakse saada ülevaade kohalike omavalitsuste võimalustest ja seisukohtadest, esinevatest probleemidest vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse rakendamisel, lapse bioloogilise perekonna toetamise teenustest ning kolmanda sektori kaasamise võimalustest.

Töö teoreetilise poole koostamiseks kasutatakse teemakohast kirjandust, erialaseid artikleid, riiklikke arengukavasid ning statistilisi näitajaid.

Andmete kogumisel kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud. Valimi moodustavad Saaremaa kohalikes omavalitsustes lastekaitsealase tööga tegelevad ametnikud – lastekaitse spetsialistid või sotsiaaltöötajad

Vanemliku hoolitsuseta laste ja asenduskodude hetkeseisu ülevaate aluseks Eestis võetakse Eesti Statistikaameti andmed. Adoptiivperede ja hooldusperede olukorrast ülevaate esitamiseks kasutatakse Sotsiaalministeeriumi sotsiaalhoolekande statistikat ning selle koondandmeid, mis on esitatud Statistikaametile. Toetavatest teenustest ülevaate saamiseks kasutatakse Sotsiaalministeeriumi andmeid.

Autor tänab juhendajat Anu Aunapuud toetuse ja asjalike nõuannete eest ning kõiki küsitluse läbiviimisel kaasa aidanud vastajaid.

Töös kasutatavad põhimõisted:

Laps – kuni 18-aastane inimene (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992).

Lastekaitse - lapse kaitse ja abi korraldamine ning järelvalve, mis tagatakse riiklike, omavalitsuslike ning ühiskondlike organite kaudu ning mille põhimõtteks on alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992).

Asendushooldus – lapse hooldamine väljaspool tema enda perekonda (Asendushooldus 2013).

Vanemliku hoolitsuseta laps – laps, kes on oma huvidest lähtuvalt bioloogilistest vanematest eraldatud juhul, kui puudused lapse hooldamisel ja kasvatamisel ohustavad lapse elu, tervist või arengut või kui laps ise oma käitumisega seab ohtu oma elu, tervise või arengu (Sotsiaalhoolekande seadus 1995).

Kohalik omavalitsus – põhiseaduses sätestatud omavalitsusüksuse – valla või linna demokraatlikult moodustatud võimuorganite õigus, võime ja kohustus seaduste alusel iseseisvalt korraldada ja juhtida kohalikku elu, lähtudes valla või linnaelanike õigustatud vajadustest ja huvidest ning arvestades valla või linna arengu iseärasusi (Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus 1993).

1. LASTEKAITSE PÕHIPRINTSIIBID, TEOREETILISED LÄHTEKOHAD NING ARENGUSUUNAD

Iga laps on väärtuslik ning loodetavasti on tal soe ja kindel kodu. Perekond on ühiskonna väikseim mudel, mille kaudu laps ümbritsevast maailmast esimesed kogemused saab (Tiirmaa 2007: 7). Kuid iga laps vajab arenguks ja heaoluks kõrvalist toetust ja abi, mida enamasti suudab pakkuda perekond ning eelkõige lapse bioloogilised vanemad. Ka õiguslikke suhteid reguleerides lähtutakse lapse arengu ja heaolu tagamisel lapse eksistentsiaalsest sõltuvusest oma vanematest, mistõttu ongi vanemad õiguslikult lapse arengu ja heaolu esmaseks tagajaks (Arrak 2011: 6).

Lastekaitse lähtekohad tulenevad ÜRO lapse õiguste konventsioonist. Eesti ühines konventsiooniga 1991. aastal ning ühinemisega võeti kohustus tagada rahvusvaheliselt tunnustatud õigused igale Eesti territooriumil elavale lapsele. (Lastekaitse kontseptsioon 2005: 4)

ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt on iga liikmesriigi eesmärk ning ülesanne tagada lapsele tema heaoluks vajalik kaitse ja hooldus seades esikohale lapse huvid (Lapse õiguste konventsioon 1996).

Lisaks ÜRO lapse õiguste konventsioonis välja toodud põhimõtetele lähtub lastekaitse kontseptsioon põhiprintsiipidest, mis lastekaitse korraldamisel läbivad kõiki meetmeid ja tegevusi. Nendeks on subsidiaarsus, teenuste astmelisus, partnerlus peredega ja juhtumikorraldus ning võrgustikutöö. (Lastekaitse kontseptsioon 2005: 5)

1.1. Lastekaitse teoreetilised lähtekohad

Eesti Vabariigi lastekaitseseaduse (LKS) § 8 järgi on igal lapsel sünnipärane õigus elule, tervisele, arengule, tööle ja heaolule (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992).

Hooliv ja kaitsev pere on keskne ja vahetu tegur lastekaitstes. Kui aga laps ei kasva turvalises keskkonnas, vajab ta abi. Tähtis ja kriitilise tähendusega on töös lastega märkamise aeg. Mida varem probleemi märgatakse, seda kergemaks ja vähemvalulikuks osutub selle lahendamine. (Paavel 2004: 125)

Juhul, kui lapsevanem ei täida oma õigusi ja kohustusi lapse suhtes, arvestades tema heaolu ja huve ning kui laps vajab kaitset, on avalikule võimule antud Eesti Vabariigi põhiseaduse §26 järgi õigus sekkuda (Eesti Vabariigi põhiseadus 1992).

Lastekaitse põhimõtteks on alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid. Lastekaitse tagatakse riiklike, omavalitsuslike ja ühiskondlike organite kaudu. (Eesti Vabariigi lastekaitseseadus 1992)

Karula (2013: 19) on välja toonud, et lastekaitse on vastutusrikas töö, mida tehakse, et ennetada lapse heaolu ohustavaid riske, tagada lapse õigused ja igakülgne turvalisus ning Hughesi (2006: 2) järgi on isiklik ohutus põhiline turvalisuse kinnitus. Keskne eesmärk arendada noorte laste kiindumust on nende turvalisuse tagamine. Kui turvalisus on garanteeritud, teised lapsepõlve aspektid saavad toimida ja laabuda. Riigi kestlikkuse seisukohalt on oluline iga laps. Mida tervem on laps füüsiliselt ja vaimselt, seda tugevam on tulevase täiskasvanu isiksus ja parem tema toimetulekuvõime, seda edukam on tulevane perekond ja ühiskond. (Kaurla 2013: 19) Koos hoolekande- ja lastekaitsetöö arenguga on välja kujunenud nii õiguslikud kui ka teaduslik–teoreetilised alused, kuidas lapsi ikkagi kõige paremal moel aidata. Oluline on näha last tema elukeskkonnas, kus on tema vanemad, vanavanemad, sugulased. (Korp, Rääk 2004: 14)

Bronfenbrenneri järgi mõjutavad last mitmesugused keskkonnad – kodu, sõbrad, kool, kogukond, ühiskonnakorraldus, mitmesuguste teenuste olemasolu ja kättesaadavus jne. Lapse heaolu kujuneb lapse ja nimetatud keskkondade vastastikusel suhtel. (Heinsar 2013: 8)

Korpi ja Rääki tõlgendusel käsitletakse Bronfenbrenneri sotsio-ökokultuurilises teoorias lapse ja tema keskkonna vahelisi üksteist mõjutavaid vastastikkuseid suhteid astmeliselt laieneva süsteemina, milles iga järgnev aste on eelmisega seotud ning muutus ühes astmes mõjutab ülejäänuid. Ühelt poolt on antud süsteem vaadeldav lapse kui abivajaja seisukohalt ning teiselt poolt hoolekandesüsteemi, sotsiaälvõrgustiku ning ametnikevõrgustiku seisukohalt. (Korp, Rääk 2004: 14)

Sotsio-ökokultuurilises teoorias on keskkond see süsteem, milles inimene elab. **Mikrosüsteemi** moodustab lapsele tema kõige lähem keskkond nagu kodu, lasteaiarühm, mängukaaslased ja sõbrad.

Mikrosüsteemis on määravaks pere suurus ja struktuur, inimsuhted ning tervis. Elus toimetulekuks vajalik kogemus tekib kodus omandatud suhtlemistavade baasil.

Mesosüsteemis laieneb lapse suhtlusringkond kodust väljaspoole, olulist rolli etendavad sõbrad, tuttavad ning isegi naabrid. Tähtsal kohal on sotsialiseerumist mõjutavate tegurite ühesuunalisus. (Korp, Leppiman...2002: 25-26)

Eksosüsteemis paiknevad süsteemid ja nende protsessid mõjutavad keskkonda, milles laps elab ning mille kaudu lapse maailm avardub veelgi. Antud süsteemi elementideks on vanemate töö ja sellega rahulolu, vanemate sotsiaalsed suhted väljaspool kodu, aga ka kõik sotsiaalsed teenused, mida on võimalik perele pakkuda raskustesse sattumise korral. Tugev mõju on ka massiteabevahenditel – meedia tervikuna. (Tiko 2004: 10-11)

Makrosüsteem moodustub peret mõjutavatest etnilis-kultuurilistest, religioossetest ja sotsiaalmajanduslikest teguritest.

Kronosüsteem hõlmab ühiskonnas aset leidnud sündmuste mõju indiviidile, seda ka lapsepõlves kogetu kaudu. (Korp, Leppiman...2002: 26)

Laste ja perede arengukava 2012-2020 (2011: 25) rõhutab, et iga laps on väärtus ning kõigis lapsi ja peresid puudutavates otsustes ja ettevõtmistes seab riik esikohale lapse ja tema pere huvid, vajadused ja heaolu, tagades kõigile Eestis elavatele lastele võrdsed võimalused ja õigused. Samuti tuuakse antud arengukavas välja, et kehtiv lastekaitseseadus on vananenud ja deklaratiivne ning ei anna piisavalt juhiseid praktilise lastekaitse korraldamiseks (Samas: 34).

Lastekaitseseaduse uuendamise vajalikkuses oldi teadlikud juba aastaid (Poopuu 2013: 16), kuna kehtiva lastekaitseseaduse regulatsioon ei ole piisav ja ajakohane ning ilma

uut seaduseelnõu välja töötamata ning selle alusel uut seadust kehtestamata ei ole võimalik soovitud olukorda saavutada (Lastekaitse seaduse...2012: 15). Vastavalt Eesti Vabariigi Valitsuse 2011-2015.a tegevusprogrammile töötab uue lastekaitseaduse välja Sotsiaalministeerium Laste ja perede osakonna koordineerimisel. Eeldatav seaduse jõustumise aeg on 2015.a. Uues seaduses keskendutakse laste õiguste tagamise ja järelvalve tulemuslikkuse parandamisele erinevatel haldustasanditel ning koostöö edendamisele lastega tegelevate valdkondade vahel. (Smoliakova 2013)

Alljärgnevalt keskendutakse abivajava ja vanemliku hoolitsuseta lapse bioloogilisest perekonnast eraldamise peamistele põhjustele ning asendushooldusele paigutamisele.

1.2. Lapse perekonnast eraldamise peamised põhjused

Lastekaitse seaduse kohaselt on igal inimesel kohustus abivajavast lapsest teatada politseile, lastekaitsetöötajale või siis mõnele teisele abi andvale asutusele (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992). Operatiivseim moodus teatada abivajavast või hädasolevast lapsest on lasteabi infotelefoni kaudu (Märka ja hooli...2009).

Eestis 2012. aastal lasteombudsmani ja sotsiaalministeeriumi initsiatiivil korraldatud lapse õiguste ja vanemluse monitooringu käigus uuriti inimestelt, mida nad teeksid ja ette võtaksid, nähes abivajavat last. Kõige enam oldi valmis abivajavast lapsest teatama juhul, kui lapse vanemad on ära kolinud ja lapse üksi jätnud (67% teataks kindlasti, 19 pigem teataks). Tänaval või kaubanduskeskuses üksi nutvast lapsest teataks kindlasti 64% täiskasvanutest (lisaks 25% pigem teataks), pidevalt räpasest lapsest, kes näib olevat hooletusse jäetud, teataks või räägiks 34% kindlasti ja 37% pigem räägiks. Kõige vähem inimesi oli valmis teatama sellisest lapsest, kes on pelglik, kardab täiskasvanuid nagu need sooviksid talle halba teha (22% teataks kindlasti ja 31% pigem teataks). Need vastused viitavad asjaolule, et pigem teatavad inimesed sel juhul, kui nad on kindlad, et laps vajab abi ning kaudsemate märkide ilmnemise puhul, nagu räpatus ja pelglikkus, paljud valmis teatama ei ole. (Lapse õiguste ja vanemluse....2012: 26)

Monitooringust tuli välja, et avalikkus vajab selget sõnumit: abi vajavast lapsest tuleb teada anda igal juhul ja hinnangu andmine sellele, kas laps vajab abi või mitte, tuleb jätta vastava pädevusega spetsialistide, näiteks lastekaitsetöötaja või politsei hooleks.

Nemad kavandavad vajaduse korral edasisi tegevusi lapse abistamiseks. (Heinsar 2013: 74)

Varajane märkamine ja võrgustikutöö on lastekaitse olulisteks alustaladeks. Varase märkamise ja teatamise tulemusena on võimalik operatiivselt sekkuda lapse ja tema perekonna probleemidesse ning osutada vajalikku abi ja toetust. Varajase abi osutamine aitab ennetada probleemide kuhjumist ning läbi selle abivajaduse kasvu. (Inimõigused Eestis 2011: 152)

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuuri raportis "Varajane märkamine ja sekkumine-edusammud ja arengusuunad 2005-2010" osutavad osalenud riikide aruanded üle-Euroopalisele tendentsile, et varajase sekkumise sihtrühmadeks on riskiolukorras lapsed ja nende pered. Mõned sellised riskirühmad on määratletud riigi tasandil, teised määravad kindlaks kohalikud omavalitsused sõltuvalt oma eritingimustest ja kohalikest vajadustest ning prioriteetidest. Kuid ühtne tendents on teenuste osutamine võimalikult lapse ja pere lähedal, seades pere vajadused tegevuste fookusesse. (Euroopa Eripedagoogika....2010: 15-16)

Lapse ja perekesksus on olulised lastekaitsetöö printsiibid ning lapse ja pere abistamisel lähtub sotsiaaltöötaja lapse huvist, lapse vajadusi ja arvamust arvestatakse, ühtlasi lähtutakse põhimõttest, et lapse loomulik kasvukeskkond on pere. (Korp, Rääk 2004: 23)

Tuulik (2010: 193-194) on öelnud, et armastuseta elu lööb haavu kõigile, eriti lastele ning armastuse puudumine viib harilikult lapse hooletusse jätmiseni. Hooletusse jätmisel ei kahjusta last mitte vanemate teod, vaid nende tegematajätmised. Lapse eest kas ei hoolitseta või tehakse seda viisil, mis ei vasta lapse vajadustele, s.t nende vanemad pole kas füüsiliselt või ka vaimselt ja emotsionaalselt nende jaoks olemas.

Perekonnaseadus §135 lõige 1 näeb ette lapse eraldamist perekonnast ja isikuhooldusõiguse täielikku äravõtmist juhul, kui lapse huvide kahjustamist ei ole võimalik ära hoida vanemate ja lapse suhtes kasutusele võetud muude toetavate abinõudega (Perekonnaseadus 2009).

Kui vanemad ohustavad lapse heaolu, laps on hädaohus või seda nõuab seadus või siis jõustunud viivitamatult täitmisele kuuluv kohtulahend, on ametivõimudel õigus laps perekonnast eraldada. Eraldada võib ka juhul, kui laps ja/või vanemad seda ei soovi. Samuti võib kohus teha vanematele ettekirjutusi ja hoiatusi, kehtestada keelde, piirata vanema hooldusõigust või äärmuslikel juhtudel vanema hooldusõiguse ära võtta. Lapse heaolu huvides abinõude rakendamisel lähtub kohus esmajoonel lapse huvist, arvestades kõiki asjaolusid ja asjaomaste isikute huvi. Abinõu valikul peab kohus arvestama perekonnaautonoomia põhimõttega ning eelistama selliseid abinõusid, mis on perekonda toetavad ning aitavad lapse ja lapsevanema vahelist sidet taastada või tugevdada. (Vanema hooldusõiguse...2013: 5)

Pinged ja puudulikud teadmised vanemaks olemisest, aga ka paarisuhtes käitumisest võivad viia olukorrani, kus laste jäämine vanemate juurde võib muutuda neile ohtlikuks. Olukorras, kus lapse jäämine pere juurde on lapse elule või tervisele ohtlik ning peret toetavad muud meetmed pole olukorda parandanud, eraldab eeskosteaustus (kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötaja) lapse perest. (Lapse õiguste...2009: 16)

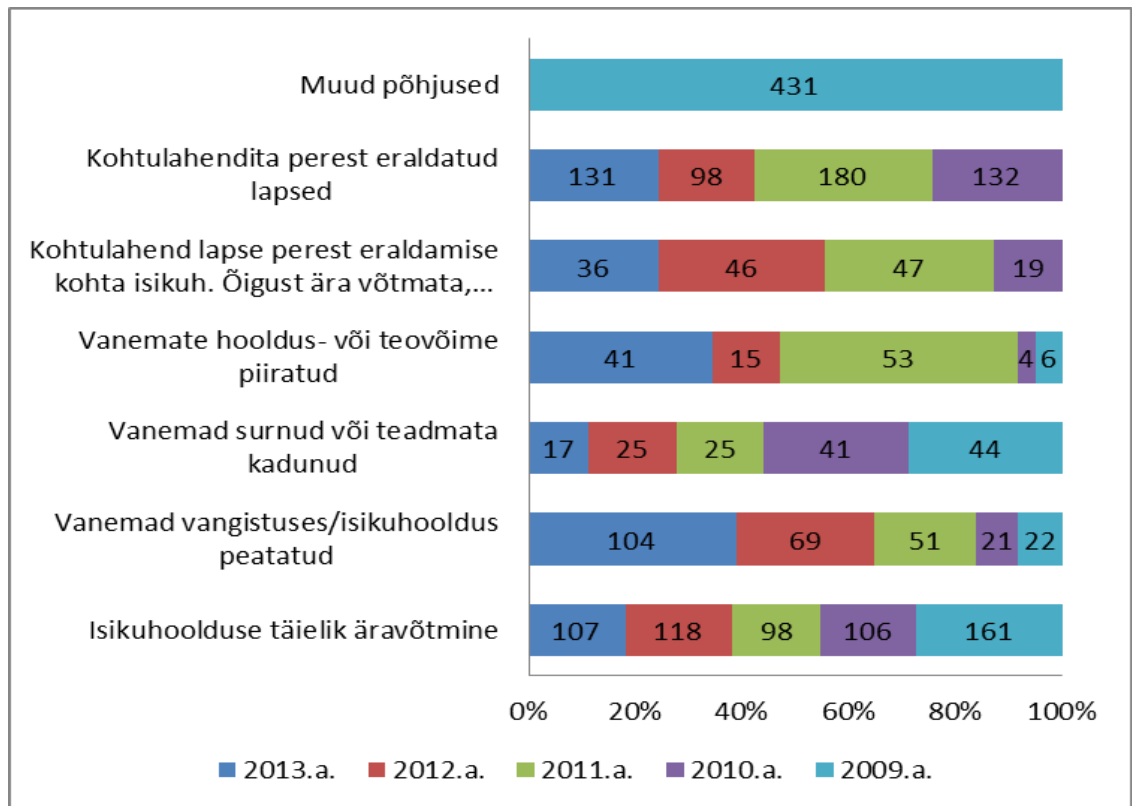
Raske füüsilise vägivalla või seksuaalvägivalla korral tuleb lisaks eraldamisele ka informeerida politseid ning lastekaitsetöötaja koostab Eesti Vabariigi lastekaitseseaduse § 31 tuginedes esildise lapse suhtes vägivallatsenud isiku karistamiseks (Eesti Vabariigi Lastekaitseseadus 1992).

Peamiselt võtab kohus vanematelt hooldusõiguse ära alkoholi või narkootikumide kuritarvituse ja laste hooletusse jätmise tõttu. See tähendab, et lapsevanem on oma õigusi kuritarvitanud ja jätnud lapse suhtes oma vanema kohustused täitmata õigusvastaselt (Vanema hooldusõiguse...2013: 5).

Sotsiaalministeeriumi statistika andmetel on laste eraldamise põhjuseks oma bioloogilisest perest kõige enam isikuhoolduse täielik äravõtmine ning kõige vähem isikuhooldusõiguse piiramine.

Varase märkamise ja õigeaegse sekkumise puudumise tulemusena eraldatakse peredest ja paigutatakse asendushooldusele rohkem lapsi kui seda kaasaegses lastega peresid toetavas ühiskonnas olema peaks (Heinsar 2011: 6).

Järgnev joonis annab ülevaate laste perest eraldamise põhjustest Eestis aastatel 2009-2013.

Joonis 1. Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed 2009. – 2013. aastal (Sotsiaalministeerium, autori koostatud).

Asendushooldust rakendatakse üldjuhul olukorras, kus lapsel ei ole teatud põhjustel võimalik oma vanematega koos elada (Medar, E. ja Medar, M. 2007: 227).

Kehtiva perekonnaseaduse (PKS) § 135 lg 4 kohaselt võib lapse perekonnast eraldada enne vastavat kohtumäärust, kui lapse perekonda jätmise seab ohtu tema tervise või elu. Valla- või linnavalitsus peab sel juhul viivitamata esitama kohtule avalduse vanema õiguste piiramiseks lapse suhtes. (PKS) § 176 lg 1 sätestab, et kuni eestkostja määramiseni täidab lapse eestkostja ülesandeid lapse rahvastikuregistrisse kantud elukohajärgne valla- või linnavalitsus, kui eestkoste seadmise eeldused on täidetud. (Perekonnaseadus 2009)

Lapse perest eraldamise korral tekib vajadus pakkuda talle ajutist või püsivat elupaika. Kui perekonda ja last toetades on võimalik lapsel taas oma peres kasvada, siis laps asendushooldust ei vaja. Ajutiselt perest eraldatud laps paigutatakse tavaliselt turvakodusse või varjupaika. (Heinsar 2013: 142)

Varjupaigas pakutakse lastele ajutist ööpäevaringset või päevast abi, tuge ja kaitset. Varjupaik peaks olema ajutine lahendus vanemliku hoolitsuseta laste eest hoolitsemiseks, kuid mõnikord viibivad lapsed seal pikka aega, enne kui nende jaoks alternatiivne lahendus leitakse. (Riigi tegevus... 2009: 15)

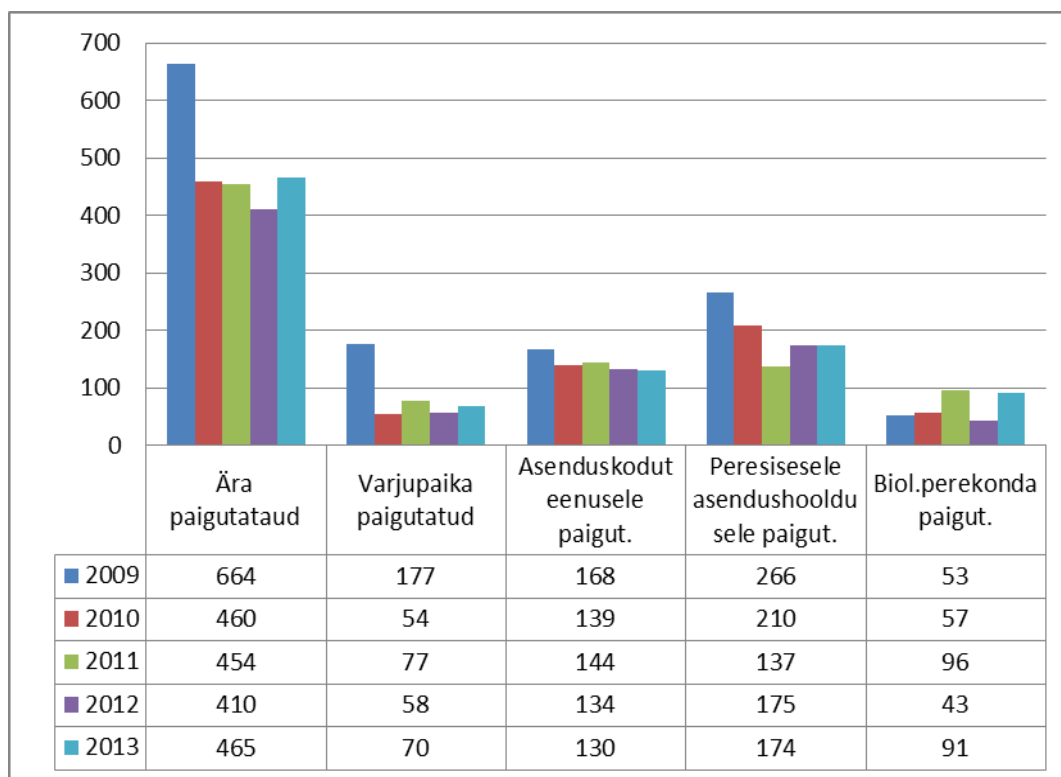
Kui last tema heaolust ja huvidest lähtuvalt siiski perekonda tagasi saata ei ole võimalik, tuleb talle leida sobiv ja võimalik asendushoolduse vorm (eestkoste, perekonnas hooldamine, lapsendamine, asenduskoduteenus), kuid ka sel juhul paigutatakse laps asendushoolduse eelsel ajal esmalt enamasti turvakodusse või varjupaika (Heinsar 2013: 142).

Sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) § 25 lg 2 kohaselt korraldab perest eraldatud lapse edasise elukoha, hooldamise ja kasvatamise valla- või linnavalitsus (Sotsiaalhoolekande seadus 1995).

2013. aastal arvel olevatest vanemliku hoolitsuseta abivajavatest paigutati ära 465 last. Neist 174 last paigutati peresisesele asendushooldusele (perekonnas hooldamine, eestkoste, lapsendamine), 91 last naases bioloogilise perekonna juurde, 130 last paigutati asenduskoduteenusele ning 70 paigutati varjupaika (Vanemliku hoolitsuseta...2014).

Vastupidi arvele võetud laste arvu kasvule on perest eraldatud laste arv viimastel aastatel kahanenud. Ühelt poolt võib see olla tingitud laste arvu üldisest vähenemisest, teisalt näitab perest eraldatud laste arv laste üldarvu suhtes, et perest eraldamisi tuleb ette harvem kui varem. Üks põhjuseid, miks perest eraldamiste arv on üha vähenenud, võib olla ka see, et kohaliku tasandi lastekaitsetöös keskendutakse järjest enam raskustes olevate lastega perede toetamisele. (Heinsar 2013: 142)

Järgneval joonisel on välja toodud vanemliku hoolitsuseta laste paigutamine aastate 2009 – 2013 lõikes.

Joonis 2. 2009. – 2013. aasta jooksul ära paigutatud laste arv (Sotsiaalministeerium, autori koostatud).

Järgnevas alapeatükis keskendutakse laste asendushooldusele, tuuakse välja ning antakse lühike ülevaade asendushoolduse erinevatest vormidest.

1.3. Laste asendushooldus, selle erinevad vormid

Kui lapse eraldamine perekonnast on vältimatu (puudused lapse hooldamisel ja kasvatamisel ohustavad lapse elu, tervist või arengut või muud perekonna ja lapse suhtes kasutusele võetud abinõud ei ole osutunud küllaldaseks või laps on jäänud orvuks), vajab laps pere asemel asendushooldust, s.t hooldus- või eestkosteperekonda või asenduskoduteenust laste hoolekande asutuses (Heinsar 2013: 144).

Laste asendushooldus hõlmab nii hoolekande, sotsiaalkindlustuse, perekonnaõiguse ja ka laste õiguste kaitse valdkonda. Asendushooldus jaguneb perekonnaõiguslikeks

protseduurideks ja hoolekandeteenusteks ning seda rakendatakse üldjuhul siis, kui lapsel ei ole võimalik oma perekonnaga koos elada. (Medar, E. ja Medar, M. 2007: 227)

Asendushoolduse eesmärk on võimalikult paljude hooldust vajavate laste kasvamine peredes, samuti püütakse asutustes ehk asenduskodudes peresarnast keskkonda luua nii peremajade ja kasvatajate kui ka perevanemate süsteemi rakendamisega (Heinsar 2013: 145). Samuti on asendushoolduse eesmärgiks lapse iseseisvaks eluks ettevalmistamine. Lapse ettevalmistamine iseseisvaks eluks on hoolduse ja kasvatuse loomulik osa. (Korp, Rääk 2004:73)

Asendushooldus võib toimuda (Suunised praktikule...2011: 13):

- lähedaste või sõprade juures: lapse hooldamine tema laiendatud perekonnas või perekonnale lähedaste ning lapsele tuttavate sõprade juures, kas ametlikult või mitteametlikult;
- kasuperes: pädev asutus paigutab lapse asendushoolduse eesmärgil mõne teise selleks valitud, kvalifitseeritud ning heaks kiidetud perekonda, kelle üle teostatakse järelvalvet;
- hooldusasutuses: hooldus toimub perevälises keskkonnas nagu turvakodud hädaabihoolduseks, üleviimiskeskused eriolukorras ning kõik muud lühi- ja pikaajalist teenust pakkuvad hooldusasutused.

Asendushoolduse erinevad vormid on (Medar, E. ja Medar, M. 2007: 227):

- Eestkoste – lapse õiguslik esindamine, kasvatamine, hooldamine üheskoos varaliste õiguste ja huvide kaitsega.
- Perekonnas hooldamine – hooldaja sõlmib kohaliku omavalitsusega perekonnas hooldamise lepingu ja talle eraldatakse lapse ülalpidamiseks rahalised vahendid. Hooldaja ja tema kodu peavad vastama kehtestatud tingimustele ning hooldajale garanteeritakse tasuta koolitus.
- Lapsendamine – lapsendamise käigus antakse kõik vanemlikud õigused ja kohustused üle lapsendajale ning laps muutub täieõiguslikuks uue pere liikmeks.

- Asenduskoduteenus ehk hooldusteenus – hooldamine on korraldatud laste kasvatamiseks sobivates tingimustes kodus või asutuses, teenuse pakkujal on vastav erialane ettevalmistus, töö toimub osapooltele sobiva lepingu alusel, hooldaja saab lapse kasvatamise eest kohalikult omavalitsuselt tasu, talle garanteeritakse vastav tasuta koolitus.

Perekonnas hooldamine on isiku hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu ning kelle vastu ei ole hooldajal perekonnaseaduse järgi ülalpidamiskohustust. Perekonnas hooldamine toimub valla- või linnavalitsuse ja hooldamisele võtja vahel sõlmitud kirjaliku lepingu alusel. (Heinsar 2013: 145-147)

Hooldusperekond on alternatiivne teenus asenduskodule, see tagab lapse kasvamise perekeskkonnas. Perekonnas hooldajale, tema kodule ja perekonnale on seatud teatud nõudmised, et oleks tagatud hoolduslapse turvalisus. (Kask 2008: 10)

Asendushoolduse seisukohalt on hooldusperede toetamine oluline selleks, et tagada vanemliku hoolitsuseta lastele ja orbudele esmajärjekorras võimalus kasvada peres. Perekonnas hooldamise puhul sõlmitakse perekonnaga hooldusleping ning perekond läbib vastava koolituse. (Riiklike perepoliitiliste...2009: 152) Hooldusperekond hooldab vanemliku hoolitsuseta last kuni tema tagasipöördumiseni tema bioloogiliste vanemate juurde, eestkoste või lapsendamise vormistamiseni või täiskasvanuks saamiseni. Hooldaja ei ole lapse eestkostja (Korp, Rääk 2004: 89).

Osades riikides on perekonnas hooldamine käsitletav lepingulise tööna (nt Holland), mis on tasustatud ja mille puhul kohalduvad erinevad õigused (nt õigus puhkusele, tervise- ja sotsiaalkindlustusele, pensionistaaži arvestusele, maksusoodustusele jne). Ka võib osades riikides olla hooldusperekonnal ka eestkosteõigus lapse suhtes (nt Austria). (Asendushoolduse... 2013: 47)

Eestkoste seatakse lapse hooldamiseks ja kasvatamiseks ning eestkostjale kuulub nii lapse isikuhooldus- kui ka varahooldusõigus (eestkoste on tavapärase sugulase lapse kasvatamise puhul, eestkoste määrab kohus perekonnaseaduse alusel). Nii hooldus- kui ka eestkosteperes kasvab laps tavapärasest perekeskkonnas ja tal on kasuvanem(ad). (Heinsar 2013: 145-147) Vanemliku hoolitsuseta lapse puhul lõpeb eestkoste lapse

täisealiseks saamisega, vanemate hooldusõiguse taastumisega või lapse lapsendamisega; samuti lapse surmaga. Eestkoste seadmist, eestkostjale esitatavaid nõudeid, tema ülesandeid, kohustusi ja vastutust reguleerib perekonnaseadus ning eestkoste seadmise otsustab kohus. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonda eestkostele paigutamisel on vaatamata põhimõttelistele juriidilistele ja sisulistele erinevustele mitmeid sarnasusi lapsendamisega ja perekonda hooldamisele paigutamise – eeskätt eestkostjate valiku ja sobivuse hindamise, ettevalmistuse ja nõustamise ning nende üle teostatava järelevalve osas. (Asendushoolduse... 2013: 41)

Lapsendamine on õiguslik toiming, mille järgi tekivad lapsendaja ja lapsendatu vahel vanema ja lapse vahelised õigused ja kohustused. Lapsendamine on tähtajatu ega saa olla seotud tingimustega (Lapsendamise elektrooniline... 2013). Vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse seisukohalt annab lapsendamine lapsele püsiva võimaluse kasvada peres. Erinevalt teistest asendushoolduse vormidest ei ole lapsendamine tähtaegne ega ajutine, vaid nii lapse kui ka lapsendaja jaoks lõplik ja pöördumatu sündmus, mille tulemusel tekivad lapsendaja ja lapsendatud lapse vahel vanema ning lapse vahelised õigused ja kohustused. (Asendushoolduse...2013: 27) Lapsendamine võib olla nii peresisene (sama pere piires) kui ka pereväline (uude perekonda). Peresisese lapsendamise puhul on lapsendaja lapse bioloogilise ema või isa abikaasa. Kui lapsendatakse uude perre, on lapsendaja tavapäraselt abielupaar, ent juhul kui üks abikaasadest on piiratud teovõimega, on abielus oleval isikul õigus lapsendada ka üksi. Uude perekonda lapsendatakse ka välisriiki (rahvusvaheline lapsendamine), näiteks kui Eestis on lapsele piisavalt põhjalikult peret otsitud, kuid ei ole sobivat leitud ja lapsele sobiv pere leidub välisriigis. Rahvusvahelise lapsendamise korraldamise eest vastutab Sotsiaalministeerium. (Heinsar 2013: 145-147) Lapsendamise tingimusi reguleerib perekonnaseadus.

Asenduskoduteenust osutavad asutused on Eestis tänaseks suhteliselt erilaadsed – seda nii oma suuruse/ kohtade arvu, teenuse osutamise tingimuste, omaniku vormi kui ka teenusekorralduse mõttes. Selline pilt on kujunenud olukorras, kus (Asendushoolduse... 2013: 63):

- varasemad riiklikud asenduskodud renoveerimise ja uute, peremajatüüpi asenduskodude ehitamise järgselt antud üle kohalikele omavalitsustele;

- varasemate riiklike asenduskodude kõrvale on era-algatuslikult tekkinud väikeseid MTÜdena tegutsevad asenduskoduteenuse osutajad, sh osa endiste hooldusperede baasilt, kellel on tegevusloajärgselt luba asenduskoduteenuse osutamiseks 4-8 lapsele ehk maksimaalselt ühele asenduskoduperele ning kes osutavad teenust pigem selleks otstarbeks kohandatud eramajades või korterites;
- osa teenuse pakkujatest osutavad perevanema põhimõttel asenduskoduteenust, kus lapsed elavad püsivalt ühe kasvatajaga (perevanemaga).

Asendushooldusena ei käsitleta lapse ajutist või pikaajalist viibimist ravi- ja rehabilitatsiooniteenuseid osutavas asutuses, varjupaigas, tugiperes osapoolte suulisel kokkuleppel, kasvatuslike erivajadustega laste koolis ega vanglas (Medar, E. ja Medar, M. 2007: 228).

Vaadeldes olukorda tänases Eestis – 15.11.2012 seisuga on Eestis asenduskoduteenusel kokku 1096 last ja noort (Asenduskodu teenuse analüüs 2013: 11). Asutuses elavate vanemliku hoolitsuseta laste arv on meil ilmselgelt liiga suur ning perepõhise asendushoolduse rakendamine liialt vähene (Laste ja perede... 2011). Samas on erinevatest uuringutest selgunud, et Eestis on peresid, kes sooviksid last lapsendada või pakkuda lapsele kodusoojust hooldusperes. Probleem on väga aktuaalne, sest kuigi meil on peresid, kes oleksid valmis lapse eest hoolitsema, kasvavad väga paljud neist asenduskodudes. Selle kohta, kui palju on Eestis lapsendada soovijaid kokku, terviklikud ja ülevaatlikud andmed puuduvad. MTÜ Oma Pere poolt maavalitsustelt kogutud andmete kohaselt oli 2013. aasta 20. mai seisuga lapsendada soovijaid üle - Eestiliselt kokku ca 362-678 peret. Terviklik ülevaade lapsendada soovijate kohta – analoogselt perekonnas hooldamise soovijatega – seega Eestis seni puudub. (Asendushoolduse...2013: 32)

Pere ja rahvastikupoliitika peamiste eesmärkide seisukohast pole oluline mitte ainult igal aastal sündinud laste arv, vaid lõppkokkuvõttes ka see, milline on nende laste tervis, arengu- ja kasvukeskkond, haridus ja sotsiaalsed oskused, missugused on neid ümbritsevad perspektiivid, võimalused huvihariduseks ja enesearenduseks, ettevalmistus tööturule sisenemiseks, kooselu alustamiseks ning oma pere loomiseks. Teisiti öeldes

on määrava tähtsusega see, milliseks kujuneb inimeste sotsiaalne ja inimkapital (Riiklike perepoliitiliste...analüüs 2009).

Järgnevalt keskendutakse peredega tehtavale ennetustööle lapse perest eraldamise vältimiseks ning pere taasühendamise ja samaaegse planeerimise võimalustele.

1.4. Peredele pakutavad teenused ennetustööks, perede taasühinemiseks ning samaaegse planeerimise olulisus lapse jaoks

Igal lapsel on õigus elada ja kasvada keskkonnas, mis võimaldab talle parimat võimalikku tervist ja arengut. See tähendab, et laps vajab iga päev turvalist elukeskkonda, mitmekülgset ja täisväärtuslikku toitu ning võimalust teha tervist toetavaid valikuid. Samuti vajab ta lapsesõbralikke tervishoiu-, haridus- ja hoolekandeteenuseid. Kõige enam vajab laps aga vanemaid, kes saavad olenemata oma sotsiaal-majanduslikest oludest lapse vaimset, sotsiaalset, füüsilist ja emotsionaalset arengut toetada. (Heinsar 2013: 42)

“Miks on nii, et osa lapsi kasvab peres ja osa lapsi jäetakse maha? Miks jätab mõni ema oma lapse sünnitusmajja, tänavale, lastekodusse? Ometi tahavad kõik lapsed kodu, ema ja armastust.” Nii arutleb Inge Ojala (2001: 101) oma raamatu “Kas sa võtad mind oma lapseks?” järelsõnas.

Selliseid vanemaid oleks kindlasti vähem, kui oleks võimalik jõuda iga riskipereni õigeaegselt, suurendada vanemate teadlikkust oma kohustustest laste eest hoolitsemisel ning pakkuda vajalikke teenuseid.

Laste hoolekande arendamisel Eestis on üks oluline tegevussuund perede toetamine eesmärgiga ennetada laste asendushooldust ning suurendada laste ja vanemate heaolu (Tomberg 2013: 48), sest lapsevanemaks ei sünnita, vaid õpitakse. Oskused lapse kasvatamiseks, tema arendamiseks ning tema eest hoolitsemiseks on õpitavad ning on väga oluline, et lapsevanemad saaksid piisavalt palju infot ning abi. (Lapse õiguste ja vanemluse... 2012: 38)

Lapse heaolu tagamiseks ja võimalike hilisemate probleemide ennetamiseks ning leevendamiseks on oluline suurendada vanemate teadlikkust vanemaks olemise kohta ning pakkuda võimalusi sellekohaste teadmiste ja oskuste parandamiseks. Teenuste osatähtsus on praegu Eesti lastele ja peredele mõeldud sotsiaalkaitsekuludes väga väike, kuid laste ja lastega perede paremaks toetamiseks on vaja arendada ka teenuste pakkumist. (Heinsar 2013: 151)

Lastekaitse kontseptsioon juhib tähelepanu vajadusele pakkuda peredele enam nõu ja abi lapse kasvatamisel ning selleks vajalike sotsiaalsete oskuste osas, eesmärgiga toetada lapse ja vanema vahelisi suhteid ja nende säilimist. Samuti on kontseptsioon pidanud soovitavaks liikuda lastekaitstes nn lastekeskselt paradigmat, mis keskendub peamiselt laste eraldamisele ohtlikust keskkonnast (perekonnast) ja lapse õiguste tagamisele, enam perekesksele paradigmale, mille puhul on rõhk pere toetamisel, et aidata vanematel oma rolle ja kohustusi täita ning lastele vajalikku kasvukeskkonda tagada. Lastekaitse korralduse alusprintsiipidena on kontseptsioonis nimetatud nii teenuste astmelisust, mille kohaselt tuleb teenuste osutamisel liikuda vähem sekkumist nõudvatelt tegevustelt sügavamalt sekkumist nõudvate tegevusteni, kui partnerlust peredega ehk perede kaasatust oma probleemide lahendamisesse. Antud põhimõtete kohaselt tuleks enne lapse perest eraldamist pakkuda perele tuge ning toetavaid teenuseid. Lapse perest eraldamine peaks olema viimane võimalus ning tulema kõne alla vaid siis, kui teised meetmed ei ole tulemusi andnud. (Lastekaitse kontseptsioon 2005)

Peredele on mõeldud kolm erinevat toetuse liiki (Kokkuvõtte regionaalsete...2012):

1. universaalne toetus – ühekordne toetamine;
2. suunatud toetus – toetused ja teenused peredele;
3. intensiivne toetus – kui pere vajab järjepidevalt abi.

Parim viis last aidata, on aidata perekonda, aidates kaasa normaalse peresituatsiooni kujunemisel. Eesmärgiks on vanemate nõustamine, suunamine ja vajadusel materiaalne toetamine, luues lapse arenguks soodsamad tingimused. (Sile 2012)

Juba üle kümne aasta on perede toetamisega tegelenud SOS lastekülade rahvusvaheline ühing SOS CVI (SOS Children`s Village International), millest üks on Eestis Narvas.

SOS CVI programmide raames pakutav abi ei ole ühene, see sõltub kohalikest vajadustest ning on suunatud peredele, kus on risk, et laps paigutatakse asendushooldusele. Pakutavad teenused on: teenused lastele, teenused lapse vanemale/hooldajale, kogukonnale suunatud tegevused ja laste õiguste kaitse. Peredega töötatakse juhtumikorralduse põhimõttel, tegevused dokumenteeritakse ning iga perega sõlmitakse leping. Programmide põhimõte on suunata peresid piirkonnas tegutsevate teenuste juurde ning lisaks osutada neid teenuseid, mis ei ole piirkonnas kättesaadavad. Lapsevanematele ja lastele pakutakse psühholoogilist abi, vanematele õpetatakse sotsiaalseid ja vanemlikke oskusi, on eneseabigrupid, viiakse läbi koolitusi ja ühisüritusi. (Tomberg 2013: 48-51)

Ühingu enda hinnangul on läbi peretoetusprogrammide jäänud paljud lapsed asendushooldusele paigutamata, lapsevanemad saavad laste kasvatamisega paremini hakkama ning riigid on hoidnud kokku asendushoolduse kulusid (Samas: 48-51). Sellest saab järeldada, et riskiperedega tehtav ennetustöö on vajalik ning tulemuslik. See näitab, et vanemad vajavad abi ja tuge ning on läbi selle võimelised oma kohustusi laste eest hoolitsemisel paremini täitma.

Laste ja perede taasühendamine asendushooldusel olevatele lastele peaks olema lastekaitse esmane ülesanne. Tegelikult võtab taasühinemise liialt kaua aega võrreldes lapsendamisprotsessiga. Asendushooldusel olevate laste taasühinemine sünnijärgsete vanematega on esmane eesmärk asendushoolduselt lahkumisel. Lapse ja pere taasühinemine ei ole ühekordne sündmus, see on protsess lapse taasintegreerimiseks perekonda. (Wulcyn: 2004)

Taasühinemine on ajutiselt koduvälisel hooldusel oleva lapse ja tema päritolupere taas kokkuviiimine. Taasühinemine on nii kõige tavalisem eesmärk kui ka kõige oodatud tulem ning on oluline, et taasühinemine oleks edukas. Perede taasühinemist mõjutavad järgmised asjaolud: pere sisukas kaasamine (Dawson & Berry 2002), hindamine ja juhtumi planeerimine ja teraapia valik (DePanfilis 1999). Pere kaasamisel on olulised sotsiaaltöötaja ja pere vahelised suhted, vanema-lapse visiidid, kasuvanemate kaasatus ning advokaadi kaasatus juhtumisse. (Dawson & Berry 2002)

Samaaegne planeerimine (CP - Concurrent Planning) on innovaatiline lähenemine, et tagada väärkoheldud või hüljatud lastele võimalikult kiire pöördumine tagasi oma koju või kasuperre. CP on vajalik, et säästa lapsi üleliigsest stressist. Mida kauem peab laps

oma päris- või kasuperest eemal viibima, seda tõsisemad on hiljem tema kohanemiskasvatused. Siiani ei ole CP väga uuritud, kuid need vähesed uuringud, kus teemat puudutatud, on üldiselt positiivsed. Samaaegne planeerimine on kasulik veel selle poolest, et vanemad, kellelt laps on ära võetud, näevad, et sotsiaaltöötajad otsivad aktiivselt ka kasuperet, mis omakorda võib lapse pärisvanemaid distsiplineerida ning panna neid rohkem pingutama oma laste tagasisaamise nimel. Isegi kui pärisvanemad ei osutu lapse kasvatamiseks õigeteks, siis on lootust, et leitakse kiirelt adoptiivpere, mis on lapse jaoks ilmselt kõige parem lahendus. (D'Andrade 2009)

Tavaliselt on esmaseks variandiks lapse päritoluperet taasühendamise, samaaegselt otsides alternatiivseid lahendusi. Seda kõike üritatakse teha võimalikult kiiresti ja eelkõige lapse huvidest lähtuvalt. CP loodi eeskätt selleks, et vältida laste pikaajalist koduvälist hoolitsust. CP paistab olevat positiivselt seotud laste vähenenud ajaga tugipere süsteemis, pikemaajaliste eesmärkide saavutamise, tõhustatud perede taasühinemisega või vanemate jõupingutustega lapse tagasi saamiseks neid kaasates ja lühema ajaga, mis kulub adoptiivimise lõpuni viimiseks. CP on päritoluperede ja adoptiivperede omavahelise suhtluse alguseks, mis tihti viib ka vanemlikest õigustest loobumiseni ja avatud adoptiivimiseni. (Concurrent Planning...2005: 11-19)

Järgnevas osas keskendutakse kohaliku omavalitsuse ülesannetele ja tehtavale tööle lastekaitstes ning vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse korraldamisel.

1.5. Kohaliku omavalitsuse ülesanded lastekaitse ja asendushoolduse korraldamisel

Põhiosa lastekaitset ja hoolekannet mõjutatavatest otsustest tehakse kohaliku omavalitsuse tasandil. Nii sõltub teenuste sisu ja kvaliteet omavalitsuse haldussuutlikkusest ning majanduslikust võimalusest. (Saar 2013: 4)

Siseministeeriumi andmetel on 2013. aasta novembri seisuga Eestis 15 maakonda ning 215 kohaliku omavalitsuse üksust: 30 linna ja 185 valda (Kohalik omavalitsus...2014), kelle ülesanne on oma territooriumil sotsiaaltööd korraldada. Enamikus omavalitsustes on selleks tööl sotsiaaltöötajad, kel on vajalikud oskused ja teadmised inimeste heaolu parandamiseks ja sotsiaalprobleemidesse sattunute aitamiseks. Eesti omavalitsuste suurus ja võimekus on erinev ning sotsiaaltööga tegelevate inimeste hulk ja nende töö

spetsiifika on omavalitsuseti samuti üsna erinev. On omavalitsusi, kus on tööl üks või kaks ametnikku, kes tegelevad kõigi sotsiaaltööküsimustega (sh laste ja perede probleemide ja abistamisega), mõnikord on nende ülesanded ka laiemad. (Heinsar 2013: 141)

Kohaliku omavalitsuse ülesanne on kindlustada kõigile lastele võrdne juurdepääs üldistele avalikele teenustele, võimaldades üldistele avalikele teenustele juurdepääsuks seostavate ja tugiteenuste kasutamist. Sealjuures oleks otstarbekas väiksematel omavalitsustel kitsamale sihtrühmale vajalikke teenuseid korraldada ühiselt omavahelise lepingu alusel. (Korp, Rääk 2004: 82)

Sotsiaalhoolekande seaduse eesmärk on abistada isikut ja perekonda, kui nende võimalused toimetulekuks ei ole piisavad ning soodustada toimetulekut. Samad eesmärgid on ka laste hoolekandel. Peamine vastutus laste ja neid kasvatavate perede toimetuleku soodustamisel ja abi andmisel on kohalikul omavalitsusel. Kohalik omavalitsus (Heinsar 2013: 141):

- Toetab last ja teda kasvatavaid isikuid, tehes koostööd perekonnaliikmete ja teiste isikute ning asjaomaste asutustega;
- Töötab välja ja viib ellu lapsi arendavaid ja kaitsvaid sihtprogramme ning projekte.

Laste ja lastega perede toetamine, lastekaitse ja hoolekande korraldus toimub nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil. Kohalikul tasandil on laste hoolekande korraldamise ja laste arenguks soodsa keskkonna kujundamise ülesanne valla- või linnavalitsusel (Samas: 141) ning lapse seadusliku esindajana vastutab kohalik omavalitsus lapse heaolu, arengu ja muude põhiõiguste tagamise eest ning peab tegema otsused ja toimingud lapsele olulistes ja lapse arengut püsivalt mõjuvates asjades (Sarv 2013: 15).

Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses hõlmab laste ja perede informeerimist, erivajadustega laste ja perede andmekogu pidamist, laste õiguste ja huvide esindamist, asendushoolduse korraldamist ja järelvalvet selle üle, lastele ja peredele teenuste korraldamist, koostööd ametiasutustega, organisatsioonidega, lastehoolekande

ennetavate tegevuste korraldamist ja planeerimist ning statistikat ja aruandlust (Korp, Rääk. 2004: 23).

Ennetava töö korraldamisel on lastekaitsetöötajate õigus ning kohustus teha ettepanekuid laste hoolekande arendamiseks ja korraldamiseks. Eriti suurt tähelepanu peaks pöörama linna- ja vallavolikogude lastekaitsealase teadlikkuse tõstmisele. Kohaliku omavalitsuse suhtumisest sõltub rahaliste vahendite eraldamine lastekaitsetöös. Ennetustöö juures on tähtsal kohal võrgustikutöö. Toimiv võrgustik võimaldab rakendada olulist lastekaitsetöö printsiipi – varajast probleemi märkamist ning tänu sellele õigeaegset sekkumist. (Korp, Rääk 2004: 104)

Kohalikud omavalitsused korraldavad laste hoolekannet, sealhulgas ka asendushooldust. Nende ülesannete sisuks on laste juhtumite lahendamine, nende õiguslike huvide kaitsmine ja nõustamine. Kohalikud omavalitsused on vajadusel ka perekonnas või hoolekandenasutuses olevate laste eestkostetasutused. Kui laps on ajutiselt paigutatud varjupaika, siis varjupaigas viibimise ajal lapse elukohajärgne omavalitsus korraldab lapse edasise hoolduse ja eestkoste. (Medar, E. ja Medar, M. 2007: 230)

Kohalikul omavalitsusel on otsustav roll eestkoste kohtusse viimisel ning kogu kohtumenetluse käigus. KOVi ülesandeks on eestkoste seadmiseks vajalike andmete kogumine ja eestkostjaks sobiva isiku leidmine. Omavalitsuse kohustuseks on ka kaitsta eestkostetava varalisi ja isiklikke õigusi ning huve. (Tuubel 2013: 15-17)

Omavalitsusüksuses registreeritakse iga laps, kelle puhul on sotsiaal- või lastekaitsetöötaja pidanud sekkuma, rakendades lapse ja pere probleemi lahendamiseks toetavaid abinõusid või teenuseid, sh last perest eraldamata või last perest ajutiselt või pikemaks ajaks eraldades. Klienditöö jaotamine lastekaitsetöötajate vahel ei ole lapse huve silmas pidades otstarbekas. Lapsele on kõige kasulikum, kui temaga tegeleb kogu juhtumi vältel ning abistamisprotsessis üks lastekaitsetöötaja või siis sotsiaaltöötaja ning last puudutavate otsuste tegemisel lähtutakse eelkõige lapse huvidest. (Korp, Rääk 2004: 24)

Kohalik omavalitsus, kelle pädevuses on eestkostetasutuste töö ja kohaliku sotsiaalhoolekande korraldamine ning sotsiaalabi andmine, kes lastekaitseseadusest

tulenevalt peab korraldama laste kaitset ja abi ning järelevalvet, peab esimese signaali saamisel lapse hooldusõiguse kohustuse rikkumise kohta viivitusega alustama järelevalvemenetlust (Eesti Vabariigi lastekaitseseadus 1992).

Enne kohtule avalduse esitamist vanema hooldusõiguse äravõtmiseks on kohalik omavalitsusel reeglina eelnevalt perega tegelenud ning kohtusse pööratakse juhul, kui toetavad meetmed ei ole tulemust andnud. Kohaliku omavalitsuse kohustuseks on kasutada perega tegelemisel erinevaid tugiteenuseid, nagu juhtumiplaani koostamine ja järgimine, lapse kasvatamisel juhendamine, tugiisiku ning hooldustöötaja abi tagamine. (Vanema hooldusõiguse...2013: 5)

2011. aasta detsembris toimunud uue lastekaitseseaduse eelnõu koostamise käigus toimunud kahepäevasel ekspertide kohtumisel tõdeti, et on oluline parandada kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate toimetulekut ning arendada välja selline riiklik lastekaitseüsteem, et üle Eesti oleks tagatud ühesugune tugisüsteem kohalikele omavalitsustele ja selle kaudu ka regioonis elavatele lastele ja peredele (Poopuu 2013: 16).

Riigikontrolli 2013. aasta auditi "Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades" selgub, et vaid 38 % omavalitsustest on palgatud eraldi lastekaitsetöötaja. See tähendab, et ligi 60% lastest elab omavalitsustes, kus lastekaitsetöötaja puudub või nende arv ei ole piisav, seda tööd teeb sotsiaaltöötaja, kellel on lisaks täita ka mitmeid teisi ülesandeid. See omakorda põhjustab olukorra, et lastekaitsetöö jääb unarusse, kannatab ennetustöö, tegevused jäävad hiljaks või pealiskaudseks. Auditist selgus, et thti puudub omavalitsustel ülevaade riskirühmadesse kuuluvate laste kohta. Selgus ka, et asendushoolduse rakendamisel jäävad tihti nõuetekohased otsused tegemata või hooldajate tausta ei ole piisavalt uuritud. (Laste hoolekande... 2013)

Lapse heaolu hindamise uuringust selgus, et lisaks lastekaitsetöötajate arvu suurendamisele on omavalitsuste vahel teha sisulist koostööd teenuste arendamiseks, teenuste kvaliteedi tõstmiseks ning tuleb tegeleda rohkem ennetustööga. Samuti on vaja enam tähelepanu pöörata lastekaitsetöötajate baasõppele ning täiendkoolitustele (Saar 2013: 4). Lastekaitsetöötaja on lastekaitsetöö võtmeisikuks, see amet eeldab erialaseid

teadmisi ja praktilisi oskusi, et lapsi ja peresid parimal võimalikul viisil aidata ja toetada (Kütt 2011: 25).

1.5.1. Saaremaa omavalitsused

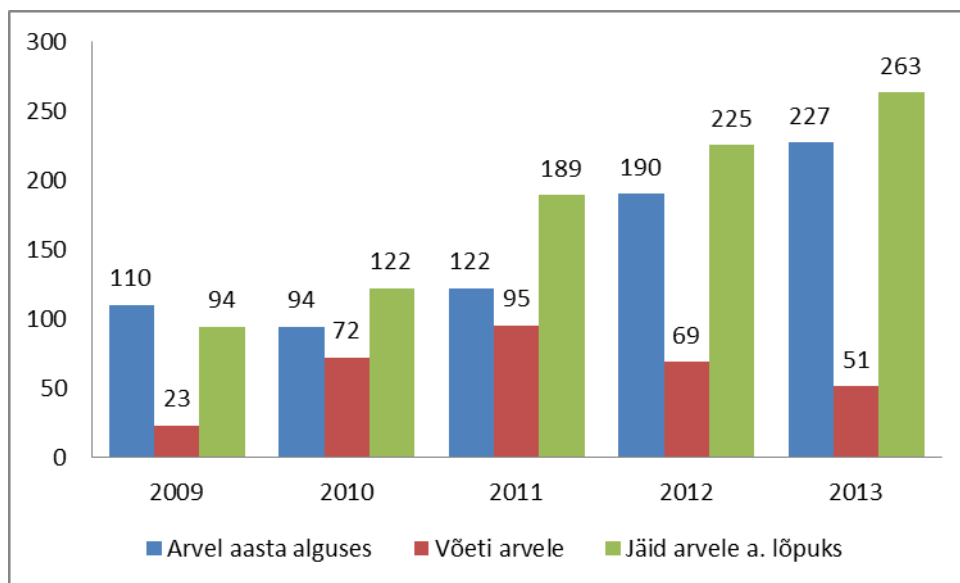
Saare maakond asub Lääne-Eesti saartel. Suurimad neist on Saaremaa, Muhu, Ruhnu, Abruha ja Vilsandi. Saare maakonna pindala on 2 922,19 km² ning see on jaotatud kuueteistkümneks omavalitsusüksuseks. On 15 valda ning Kuressaare linn, mis on Saare maakonna administratiivne keskus. (Saare maakond...2014)

Statistikaameti andmetel on Saaremaal 31 815 elanikku, asustustihedusega 10,9 elanikku km² kohta. Kui aga võrrelda rahvaarvu viie viimase aasta lõikes, on näha rahvastiku pidev vähenemine Saare maakonnas. (Rahvastik soo, vanuserühma ja maakonna järgi 2013). Selle põhjustena võib välja tuua Saare maakonna demograafilise olukorra, noore tööjõu vähenemise, maapiirkondade ääremaastumise, Saaremaa palgataseme konkurentsivõime vähenemise ning sündimuse langemise (Saaremaa täna ja homme 2013).

Saare maakonnas on vanemliku hoolitsuseta laste eest hoolitsemiseks Kuressaare laste ja naiste varjupaik Laurits ning Kuressaare väikelastekodu. Saare maakonna vanemliku hoolitsuseta lastele, kes paigutatakse asenduskodusse kohtuotsuse alusel, on tagatud riiklik ülalpidamine ja võimetekohane areng. Kuressaare väikelastekodus kasvab käesoleval hetkel 16 vanemliku hoolitsuseta last (Kuressaare Väikelastekodu 2013).

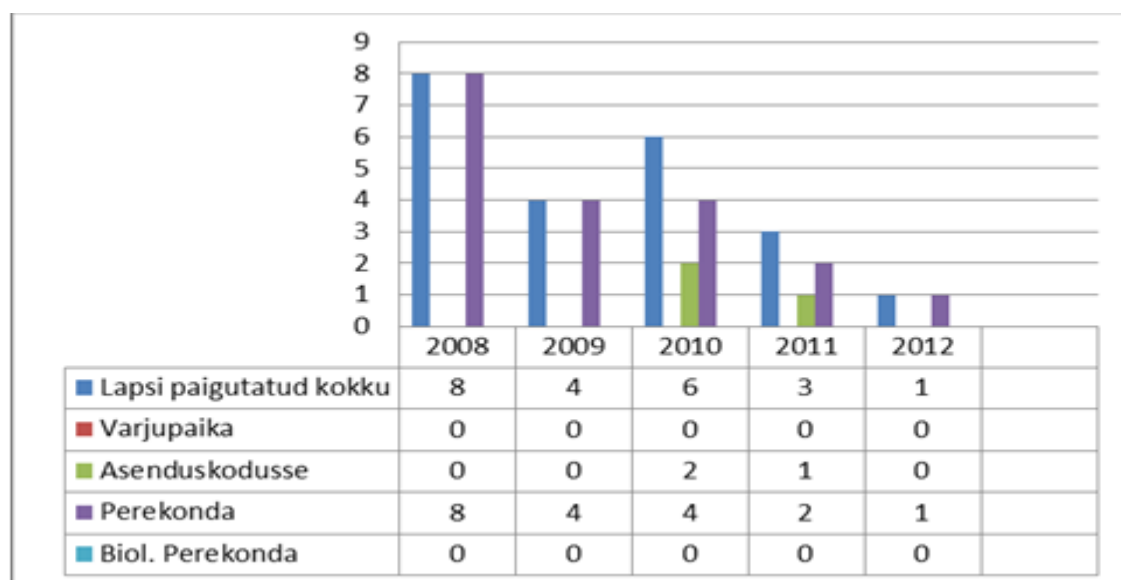
Saare maakonna sotsiaalhoolekande arengukavas (2009) on sotsiaalvaldkonna probleemide analüüsis ühe sotsiaalse probleemina välja toodud ka vanemliku hoolitsuseta lapsed. Sotsiaalministeeriumi andmetel võeti Saare maakonnas 2013. aastal esmakordselt arvele 51 vanemliku hoolitsuseta ja abivajavat last (Vanemliku hoolitsuseta... 2013). Viie viimase aasta võrdlus toob välja aasta lõpuks arvele jäänud laste arvu kasvu.

Joonisel 3 on välja toodud Saare maakonnas aastatel 2009-2013 esmakordselt arvele võetud vanemliku hoolitsuseta orvud, vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed.

Joonis 3. Arvele võetud orvud, vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed Saare maakonnas 2009-2013 (Sotsiaalministeerium, autori koostatud).

Järgnevalt jooniselt on näha arvele võetud vanemliku hoolitsuseta laste paigutamine Saare maakonnas Sotsiaalministeeriumi statistikas välja toodud andmete põhjal viie viimase aasta jooksul.

Joonis 4. Arvel olnud vanemliku hoolitsuseta laste paigutamine Saare maakonnas aastatel 2009-2013 (Sotsiaalministeerium, autori koostatud).

Perekonda paigutamise all on arvel olnud vanemliku hoolitsuseta ja abivajavate laste arv, kes paigutati aruandeaastal. Viimase paigutamise kohana lapsendati, võeti eestkostele või perekonnas hooldamisele. (Vanemliku hoolitsuseta ja...2013)

Sotsiaalministeeriumi andmete järgi väheneb aastate lõikes laste paigutamine perekonda, ehk siis lapsendatud, eestkostele võetud või perekonnas hooldamisele paigutatud. Samuti ei ole viie viimase aasta jooksul ühtegi korda laps naasnud bioloogilise perekonna juurde.

1.6. Kolmanda sektori roll laste ja perede heaolu suurendamises

Olulisim valdkond, kus mittetulundussektor on saavutanud oma koha ühiskonna silmis, on teenuste osutamine sotsiaalsfääris. Seal on selgemalt ilmnenu mittetulundusühingute sobivus ja suutlikkus nende ülesannete täitmisel. Avaliku võimu partnerlus mittetulundusühingutega teenuste osutamisel ning nende ulatuslikum kaasamine ühiskonna ees seisvate küsimuste lahendamisse loob head eeldused Eesti kodanikeühiskonna tugevdamiseks. (Altnurme, Poopuu 2005: 6)

Viimastel aastatel on avalik sektor teinud läbi märgatava arengu ning erilist rõhku pannakse avaliku sektori suutlikkuse tõstmisele ja enamuse teenuste detsentraliseerimisele. See omakorda on kaasa toonud vajaduse leida koostööpartnereid era- ja mittetulundussektorist. Teenuste pakkumisel omavalitsuse poolt on otstarbekas ühendada jõud olemasolevate väljakujunenud mittetulundus- või eraorganisatsioonidega. (Samas: 8)

Kodanikuühiskonna organisatsioonid ja erinevad MTÜd on laste ja perede heaolusse panustanud aastaid ning selles vallas on pigem näha aktiivsuse kasvu. Ka Laste ja perede arengukava 2012-2020 rakendusplaani tegevuste elluviimisel on arvestatud mittetulundussektori potentsiaaliga. (Laste ja perede...2011: 14)

Vabaühendused panustavad Laste ja perede arengukava eesmärkide täitmisesse ning koostööna suurendatakse kohaliku omavalitsuse tasandil sotsiaälvõrgustikku. Täielikku ülevaadet selles valdkonnas tegutsevatest vabaühendustest ei ole, kuid

Sotsiaalministeerium on koostanud enda andmed esitanud vabaühenduste põhjal ülevaate laste ja perede valdkonna 36 vabaühenduse konkreetsetest tegevustest, nende tegevuste ulatusest ja tulemuslikkusest. (Laste ja perede...2014)

2013. aastal loodud MTÜ Lapse Huvikaitsekoda ühendab Eesti laste ja perede valdkonnaga tegelevaid vabaühendusi, kes on huvitatud oma panuse andmisest laste ja perede huvikaitsele ning riikliku laste- ja perepoliitika kujundamisse. Antud organisatsiooni eesmärgiks on olla riiklikul tasandil arvestatav partner avalikule võimule (eelkõige ministeeriumidele) laste- ja perepoliitilistes küsimustes, laste ja perede huvide kaitsja avalikkuse jaoks ning läbi ühise info- ja kogemuste vahetuse laiendada erinevate osapoolte võrgustikku. Laiemaks üldiseks eesmärgiks on organisatsioonil järjest parendada Eestis kasvavate laste heaolu. (Lapse Huvikaitse Koda)

2. UURIMUS KOHALIKE OMAVALITSUSTE VÕIMALUSTEST LASTE ASENDUSHOOLDUSE RAKENDAMISEL

Lõputöö alljärgnevas osas antakse ülevaade uurimusest, kus käsitletakse Saaremaa kohalike omavalitsuste võimalusi ning seisukohti vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse rakendamisel. Peatükk koosneb neljast alapeatükist, millest esimeses tuuakse välja uurimuse probleemiasetus, metoodika ja läbiviimise protsess. Teises alapeatükis on kirjeldatud uurimuses kasutatud valimit, kolmandas tuuakse välja uurimistulemused ning neljandas esitatakse uurimistulemustele põhinev arutelu, järeldused ja ettepanekud.

2.1. Uurimuse läbiviimine, probleemiasetus ja metoodika

Pinged ja puudulikud teadmised vanemaks olemisest, aga ka paarisuhtes käitumisest võivad viia olukorrani, kus laste jäämine vanemate juurde võib muutuda neile ohtlikuks. Olukorras, kus lapse jäämine pere juurde on lapse elule või tervisele ohtlik ning peret toetavad muud meetmed pole olukorda parandanud, eraldab eeskosteasutus (kohaliku omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötaja) lapse perest. (Lapse õiguste...2009: 16)

Lapse õiguste konventsiooni artikli 20 kohaselt on Eestis vanemlikust hoolitsusest ilma jäetud lapsel õigus riigi abile ja kaitsele ning talle kindlustatakse vastavalt Eesti Vabariigi seadustele alternatiivhoolitsus – asenduspere, adoptiivvanemad või siis paigutatakse ta sobivasse hoolekandetasutusse (Lapse õiguste...2002: 8).

Antud uurimuse eesmärgiks on kirjeldada ja analüüsida kohalike omavalitsuste võimalusi toetavate teenuste pakkumiseks riskiperedele, vanemliku hoolitsuseta laste perest eraldamise ning asendushoolduse rakendamisega seotud olukorda ja toimimist

Saaremaa omavalitsustes läbi omavalitsuste sotsiaaltöö ja lastekaitse eest vastutavate ametnike seisukohtade ja kogemuste.

Antud töös otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

- millised toetavad teenused on Saaremaa omavalitsustes riskiperelega tehtavaks ennetustööks ning perede taasühinemiseks;
- millised on kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate seisukohad vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse rakendamisel
- millised probleemid esinevad kohalikel omavalitsustel seoses asendushoolduse rakendamisega;
- milline on omavaheline koostöö omavalitsustel teenuste paremaks pakkumiseks ning kas tehakse koostööd kolmanda sektoriga.

Lapse tuleviku seisukohalt on oluline, missugune on olnud tema kasvukeskkond. Sellest sõltub, kas ja kuidas suudab ta tulevikus iseendaga hakkama saada, luua perekonna, vastutada selle eest. Seda kõike teeb aga noor inimene toetudes oma varasematele kogemustele. Kui laps on kasvanud terves perekonnas normaalses tingimustes, nähes vanemate omavahelisi suhteid ning tundeid, on tal olemas kogemus ja ettekujutus, et oma edasises elus samuti normaalseid suhteid luua ning oma eluga hakkama saada.

Kui aga laps kasvab vanematega, kellel on omal probleeme, kes ei ole võimelised sotsiaalselt toime tulema ning ei saa hakkama oma kohustusega laste eest hoolitseda, on vajalik selle probleemiga tegeleda. Selleks, et laps saaks siiski kasvada oma vanemate juures, et teda ei peaks nendest eraldama, on oluline pakkuda sellele perekonnale tuge erinevate teenuste näol. Lapse eraldamine oma bioloogilisest perekonnast ning asendushooldusele paigutamine peaks olema siiski äärmuslik variant.

Antud uurimuses on subjektideks Saaremaa omavalitsustes töötavad lastekaitespetsialistid ning sotsiaaltöö eest vastutatavad ametnikud, kes täidavad omavalitsuses ka lastekaitespetsialisti rolli.

Uurimuse objektiks on kohalike omavalitsuste võimalused vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse rakendamisel.

Uurimus viidi läbi neljas etapis:

- 1) andmete kogumise ettevalmistamine – intervjuuküsimuste koostamine, testintervjuu läbiviimine ning kokkulepete sõlmimine intervjueeritavatega;
- 2) andmete kogumine - intervjuude läbiviimine;
- 3) kogutud andmete süstematiseerimine – kodeerimine, transkribeerimine;
- 4) andmete analüüs, tõlgendamine – tulemuste väljatoomine.

Käesoleva uurimuse läbiviimiseks kasutati kvalitatiivset meetodit. Kvalitatiivsed uurimismeetodid on keskendunud inimeste kogemuste arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele. Andmete kogumisel eelistatakse meetodeid, mis võimaldavad säilitada uurimuses osalejate keelekasutuse eripära ning annavad inimestest, sündmustest või ilmingutest võimalikult tervikliku, rikka ning detailse pildi. Kvalitatiivset uurimismeetodit iseloomustab paindlikkus. (Laherand 2008: 24)

Andmete kogumise ettevalmistamisega alustati 2014. aasta jaanuaris. Esmalt koostati küsimuste põhistruktuur, pandi paika olulisemad küsimused, millele keskenduda. Veebruaris koostati intervjuuküsimuste mustand, lõplik variant valmis märtsi lõpuks ning koheselt viidi läbi ka prooviintervjuu, et teha kindlaks intervjuude võimalik pikkus. Prooviintervjuu viidi läbi kokkuleppeliselt ühe Saaremaa omavalitsusjuhiga. Andmete kogumine toimus ajavahemikus 1.04 - 17.04.2014

Uurimisandmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud, kuna see annab võimaluse vajadusel esitada lisaküsimusi kohtadel, kus intervjueeritav takerdub või kandub teemast kõrvale. Samas on poolstruktureeritud intervjuu olemuselt paindlik, võimaldades intervjueeritaval sisse tuua tema jaoks olulisi aspekte.

Intervjueeritavatega võttis uurimuse autor ühendust nii telefoni- kui ka e-maili teel, et täpselt paika panna intervjuude läbiviimise graafik. Esialgselt oli plaanis intervjuuerida kõigi Saaremaa 16 omavalitsuse, kas siis sotsiaaltöötajat, lastekaitsetöötajat või

omavalitsusjuhti, olenevalt sellest, kes omavalitsuses tegeleb lastekaitse ning vanemliku hoolitsuseta jäänud lastega seotud probleemidega. Peale prooviintervjuu läbiviimist otsustas uurimuse autor keskenduda intervjuude läbiviimiseks lastekaitsetöötajatele ning sotsiaaltöötajatele, kuna viimased tegelevad siiski otseselt teemadega, millele on suunatud antud uurimus. Üldine hoiak intervjuude läbiviimiseks kokkulepete sõlmimisel oli positiivne, vaid ühe omavalitsuse sotsiaaltöötaja poolt sai uurimuse autor negatiivse tagasiside. Lõpuks saavutati siiski kokkulepe ning intervjuu viidi edukalt läbi. Lõppkokkuvõttes jäi ühes omavalitsuses intervjuu läbi viimata, kuna antud valla sotsiaaltöötaja oli pikalt haiguslehel ning ülejäänud ametnikud vallavalitsuses vastasid, et nad ei ole antud teemaga väga lähedalt kokku puutunud ning ei oska kindlasti küsimustele vastata. E-mail saadeti ka haiguslehel olevale sotsiaaltöötajale, kuid vastust sellele kirjale ei saadud. Kõikidesse omavalitsustesse läks intervjuueerija isiklikult kohale, vaid Ruhnu valla ametnikuga toimus kohtumine Kuressaare lennujaamas enne respondendi tagasilendu Ruhnu saarele. Intervjuu küsimustikku eelnevalt intervjuueeritavatele tutvumiseks ei saadetud.

Intervjuu algas küsimustega, mis puudutas respondendi üldandmeid, nagu vastaja vanus, haridus, ametinimetus, tööstaaž ning ametikohustused.

Intervjuu ülejäänud küsimused olid jaotatud nelja gruppi, millest esimene puudutas riskiperele pakutavate toetavate teenuste võimalusi Saaremaa omavalitsustes, teine keskendus vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse perest eraldamisele ning asendushoolduse rakendamisele, kolmas kohaliku omavalitsuse edasisele suhtlusele asendushooldusele paigutatud lapsega ning tema bioloogilise perekonnaga ja neljas grupp puudutas kohaliku omavalitsuse teadlikkust kolmanda sektori pakutavatest teenustest lastekaitstes ning asendushoolduse korraldamisel. Intervjuude läbiviimisel kasutati vastuste salvestamiseks mobiiltelefoni helisalvestit, olles eelnevalt selleks intervjuueeritavalt nõusolek saadud. Kõik intervjuud transkribeeriti intervjuu läbiviimisega samal päeval, et salvestada ka intervjuu käigus ilmnenud emotsioonid. Tagamaks respondentide konfidentsiaalsust, jäetakse töö lisades intervjuude transkribeeritud avaldamata. Intervjuude pikkus oli keskmiselt 30 – 45 minutit ning intervjuuküsimused on väljatoodud lõputöö lisas.

Peale andmete kogumist kasutati antud uurimuses sisuanalüüsi meetodit. Kõikide intervjuude vastused koondati vastavate kategooriate alla, toodi välja olulisemad tulemused ja erilised vastused. Olulisemad tulemused on välja toodud uurimuse kolmandas osas, kus respondentide tsitaadid on esitatud kursiivkirjas ja jutumärkides. Respondentide isikuid tähistab sulgudesse pandud täht ja number. Garanteerimaks taas intervjuueeritavatele anonüümsus, on kõikide vastajate ametinimetused koondatud sotsiaaltöötaja nimetuse alla ning erinevate omavalitsuste sotsiaaltöötajaid eristab numbriline tähis. Nii on analüüsis tähistatud näiteks (S 1) – sotsiaaltöötaja nr 1. Saadud uurimistulemused, autoripoolsed järeldused ning ettepanekud edasisteks uurimusteks on esitatud uurimistöö arutelu osas.

2.2. Uurimuse valimi kirjeldus

Antud uurimuse algsesse valimisse kuulus 16 Saare maakonna omavalitsustes töötavat perede ja lastekaitsega tegelevat ametnikku. Saare maakonna omavalitsuste väikese rahvaarvu tõttu, on otseselt lastekaitse spetsialiste vaid neljas omavalitsuses. Ülejäänud valdades täidab neid ülesandeid sotsiaaltöö eest vastutav ametnik, kelle ametinimetused on erinevad. Näiteks on need sotsiaaltöö vanemspetsialist, sotsiaaltöö korraldaja, sotsiaalnõunik, sotsiaalhoolekandetöötaja, vanemsotsiaaltöötaja lastekaitse ja noorsootöö alal, sotsiaaltöötaja ja sotsiaaltöö peaspetsialist. Ühes omavalitsuses täidab sotsiaaltöö ülesandeid vallasekretär. Edaspidises uurimistöös nimetatakse respondendid ühtse nimetusega - sotsiaaltöötaja.

Kokku osales intervjuudes lõppkokkuvõttes 15 omavalitsuse sotsiaaltöötajat. Üks omavalitsus jäeti välja, kuna sotsiaaltöötaja viibis pikalt haiglaravil ning väidetavalt ei olnud ka keegi teine samast omavalitsusest pädev tema ülesannetest ülevaadet andma.

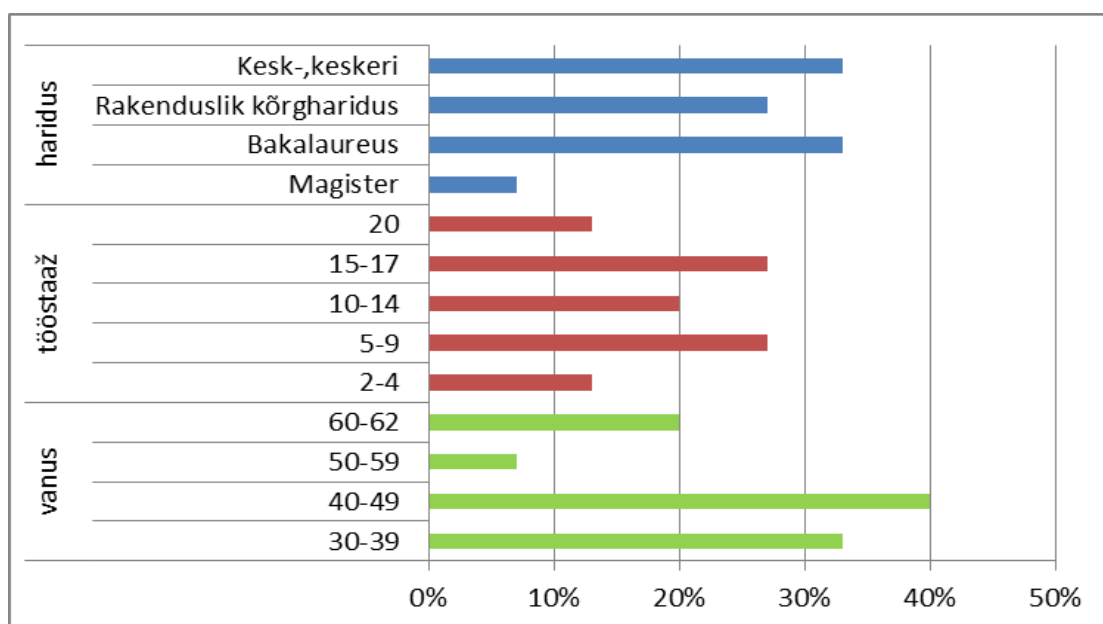
Uurimuses osalenud sotsiaaltöötajate keskmine vanus oli 46 eluaastat (noorim sotsiaaltöötaja oli 32-aastane ja vanim 62-aastane). Kõige rohkem oli sotsiaaltöötajaid vanuses 40-49 aastat (40%), seejärel 30-39-aastased (33%), 60-62-aastased (20%) ning 50-59-aastased (7%).

Vaid ühes omavalitsuses töötas sellel ametikohal meesterahvas, ülejäänud 15-s vallas olid naissoost sotsiaaltöötajad.

Intervjueeritud sotsiaaltöötajatest oli magistrikraad 1-l vastanul, lõpetamata magister samuti 1-l, bakalaureuse kraadi omas 4 sotsiaaltöötajat, rakendusliku kõrghariduse olid läbinud 4 intervjueeritavat, lõpetamata bakalaureuse haridusega oli 1 vastanul ning keskeri- ja keskharidusega oli 4 sotsiaaltöötajat.

Uurimuses osalenud sotsiaaltöötajate tööstaaž jäi vahemikku 2-20 aastat. Keskmine tööstaaž oli 12 aastat. Võrdselt 27% oldi töötatud sellel ametikohal 5-9 ja 15-17 aastat, 20% vastanu tööstaaž oli 10-14 aastat ning võrdse osa (13%) moodustasid sotsiaaltöötajad tööstaažiga 2-4 aastat ning 20 aastat.

Järgnev joonis annab ülevaate respondentide vanusest, tööstaažist antud ametikohal ning haridustasemest.

Joonis 5. Respondendid vanuse, tööstaaži ja hariduse lõikes (autori koostatud).

Küsimus sotsiaaltöötaja ametikohustuse kohta tundus enamikele intervjueeritavatele küllaltki raske. Kuna enamikes omavalitsustes on kogu sotsiaaltööd hõlmavate probleemidega tegelemiseks vaid üks ametnik, siis oli vastanuil neid kokkuvõtlikult küllaltki raske kirjeldada. Paljud intervjueeritavad olid kohe valmis töö autorile välja otsima oma ametijuhendi, kuid neil paluti siiski vastata oma sõnadega.

„Oi.....no need on küll nii laiad, et ei jõuagi üles loetleda.....need kohustused hõlmavad kogu meie valla sotsiaalelu. Ma pean tegelema nii paberitööga, kui ka reaalse sotsiaaltööga...töötan lastega, vanuritega, puuetega inimestega.....nende poetagustega./.../”(S10)

Üldiselt oli vastajate seisukoht, et kuigi omavalitsused on väikesed ning tihti ei võimalda omavalitsuse piiratud eelarve võtta palgale mitut sotsiaaltöötajat, ei jõua vaid üks inimene tegeleda kõikide vajaminevate probleemidega.

2.3 Uurimustulemuste analüüs

Antud peatükis tuuakse välja uurimustöö peamised tulemused. Saare maakonna 15 omavalitsuse sotsiaaltöötaja hulgas läbiviidud intervjuude põhjal koostati kokkuvõtte kategooriate järgi. Uurimustulemuste analüüsiks kasutati sisuanalüüsi meetodit.

2.3.1.Hinnang riskiperelele ning neile pakutavad toetavad teenused Saare maakonnas sotsiaaltöötajate hinnangul

Uurimusküsimustiku antud osa eesmärk oli välja selgitada, missugused pered on sotsiaaltöötaja hinnangul riskipered ning kuidas saadakse omavalitsustes informatsiooni riskiperele kohta. Samuti sooviti saada ülevaade riskiperele abistamise võimalustest ja neile pakutavate toetavate teenuste kohta omavalitsustes. Tähelepanu pöörati ka omavalitsustevahelisele koostööle riskiperelele toetavate teenuste pakkumiseks, et vältida lapse perest eraldamist.

Sotsiaaltöötajad hindasid riskipereledeks kõige enam perekondi, kus vanemad ei suuda, ei oska või ei taha oma laste eest hoolitseda ja on igati sotsiaalselt saamatud. Selgus, et niinimetatud riskipered on olemas igas vallas ning nendega tuleb ka pidevalt tegeleda. Põhjuseid, mis teeb ühest perest just riskipere, toodi välja erinevaid.

„Meie valla seisukohalt....meie võtame riskipereledeks neid peresi, kus on palju lapsi ja lastel on mingid probleemid, kodus on probleemid, kas siis näiteks majanduslikud või siis sotsiaalsed probleemid...halvad suhted. Alkohool on hästi paljudes peredes probleemiks...aga jah, just seuksed probleemsed pered./.../”(S7)

Suureks probleemiks on nende hinnangul ka sõltuvused. Alkoholi- ja narkosõltuvuse kõrval toodi välja ka töösõltuvus, kus vanemad töötavad sellise töökoormusega, et lastega tegelemiseks ei jää aega.

„Nooh, /.../ Igasugused sõltlased, kaasa arvatud ka töösõltlased...Riskipered on ju tegelikult ka need pered, kus vanemad töötavad kahe kohaga ja-ja arvavad, et rahanutsakaga võib neid lapsi kasvatada.”(S2)

Üheks tõsiseks probleemiks riskiperede hulgas peeti majanduslikke probleeme ning vanemate omavahelisi suhteid, mis on tihtipeale omavahel tihedalt seotud. Samas on just nende probleemide pinnal kergesti kerkima üles taas alkoholiprobleemid.

Kui intervjuueerija uuris respondentidelt, kuidas saadakse informatsiooni riskiperede kohta, selgus vastustest, et riskiperede kohta informatsiooni saamist ei peetud probleemiks mitte üheski omavalitsuses. Kõik intervjuueeritavad tõid positiivse küljena välja omavalitsuste väiksuse ning selle, et sellises väikeses kohas kõik tunnevad üksteist. Oluliseks peeti kogukonda ja seda, et väikeses vallas kõik inimesed hoolivad üksteisest väga.

„/.../ No ikka niinimetatud „Külaraadio”..., et suht kiiresti ikkagi meie inimesed (ee) annavad märku. /.../ Jah, jah /.../ inimesed reageerivad, kui on ikka abi vaja. Meie vallas on nagu hästi /.../ inimesed on hästi osavõtlikud... No igasuguseid asju pannakse tähele...riputas täna pesu välja, viis ämbri välja – ei viinud ämbrit välja, koerale vist ei ole süüa andnud, et,...et lapsel olid eilsed riided seljas...vat selliseid asju märgatakse. /.../”(S8)

Küsitlusest selgus, et suur tähtsus on koostööl haridusasutustega, politseiga ning perearstiga. Informatsioon riskiperede ja neis esinevate probleemide kohta liigub just haridusasutuste kaudu kiiresti, kuna nii lasteaias kui ka koolis veedavad lapsed suurema osa oma päevast ning probleeme on kõige kergem märgata.

„/.../ Ja noh, ütleme, üks kanal on juba politsei – needsamad perevägivalla infolehed, mis meile laekuvad,...sealt tuleb ka informatsiooni...kui lapsed peres on. Mina ei eelistaks ühtegi teisele. /.../”(S2)

Intervjuudest selgus, et kõige enam saadakse informatsiooni riskiperede kohta koolist ja lasteaiast, siis naabritelt ja kogukonnalt ning kõige vähem toodi välja politseid ja perearsti. See on ka mõistetav, sest tihti ei jõuagi riskiperede probleemid perearsti ja politseini. Ka selgus intervjuudest, et mõnikord tulevad ka inimesed ise abi küsima, kuid seda väga harva. Reeglina inimesed häbenevad oma olukorda ning püüavad ise hakkama saada ja tihti ei tunnista, et üldse ongi mingi probleem. Sotsiaaltöötajaid rõõmustas, et kogukond ja naabrid on niivõrd osavõtlikud oma kaasinimeste suhtes ning tunnevad muret nende käekäigu pärast.

Riskiperede abistamise võimalusi hindasid omavalitsuste sotsiaaltöötajad küllaltki vähesteks. Kõige enam toodi välja erinevad sotsiaaltoetused, mida saab maksta majanduslikult raskes olukorras olevale perele. Omavalitsused maksavad laste laagrikulusid, jagavad abivajavatele peredele toidu- ja riideabi. Paljud respondendid vastasid, et esimeste pakutavate sotsiaalteenuste hulka kuulub esmane nõustamine. Signaali saabudes viiakse läbi koheselt kodukülastus hindamaks reaalselt olukorda antud perekonnas. Nõustamist viivad sotsiaaltöötajad tavaliselt läbi ise, sest kohapeal ei ole spetsialiste olemas. Vaid mõnes omavalitsuses on koolis olemas sotsiaalpedagoog ning tugiisikuteenus. Selles osas on paremas olukorras Kuressaare linn ning tema kõrval asuv Kaarma vald.

„/.../ Üldiselt oleneb, millist abi see pere parasjagu vajab...siin ühe juhtumi puhul näiteks oli see, kus tähelepanelikud linnakodanikud, majaelanikud teatasid perest, kus lapsed nutsid tihtipeale....noh, oli kuulda. Ja-ja siis kodukülastuse käigus selgus, et tegemist on ühe emaga, kellel on kolm last ja kes ei saa nendega kuidagimoodi liikuma...üks oli puudega laps, kaks tükki olid väikesed kaksikud. Ja sinna oli nagu tarvis lihtsalt seda, et (eee) need väiksemad said lasteaiakoha ja lahenes see probleem. /.../” (S4)

Intervjuudest selgus, et hästi oluliseks peeti võrgustikutööd. Probleemi selgudes kaasatakse koheselt kool, lasteaed, perearst ning vajadusel ka politsei.

Üks vastanutest tõi välja ka selle, et Saare politsei koostöös ohvriabikeskusega hakkab intensiivsemalt tegelema üha kasvavate perevägivallajuhtumitega.

„Kuna need perevägivaldajuhtumid on hästi nagu /.../ ikkagi aktuaalsed viimasel ajal, et siis politsei annab ju perevägivaldajuhtumist teada vallale, siis nad tahavad, et me annaksime mingit tagasisidet, et kas me oleme kodukülastusi teinud. Ja nüüd see ka, et nemad hakkavad selle ohvriabikeskusega tegema nagu, et...et näiteks, kui meie vallas on mingi perevägivaldajuhtum, et me siis näiteks saame kõik seal politseimajas kokku, et hakatakse tegelema ka selle /.../ no tihti peale on see isa seal, kes on vägivaldseja ja alkoholiga on see põhjustatud (ohkab sügavalt), et siis selle vägivaldsejaga tegeletakse ka. Nendel Kuressaare näitel on juba hästi palju positiivset tagasisidet. See on nagu sihuke Saaremaa kohaliku politsei ja ohvriabi ühine projekt nagu, mida nad tahavad koos valdadega käivitada.” (S7)

Ohvriabi Lääne piirkonna juhtivspetsialisti Katrin Pauksoni (2014) sõnul on vägivaldsejaga tegelemine oluline just selle tõttu, et kui lapsed näevad peres halbu suhteid ning vägivalda, võivad ka neist endist kasvada vägivaldsejad või inimestega manipuleerijad.

Kõikide omavalitsuste sotsiaaltöötajad tõid intervjuudes välja, et kasutatakse Saaremaa Õppenõustamiskeskuse spetsialistide teenuseid.

„/.../ Õppenõustamiskeskuse teenust kasutame päris palju...tegelikult see ongi vist suht ainuke koht, kuhu saab niimoodi suunata.” (S4)

Saaremaa Õppenõustamiskeskus on loodud ESF programmi „ Õppenõustamissüsteemi arendamine” raames. Õppenõustamiskeskus pakub psühholoogilist, eripedagoogilist logopeedilist ja sotsiaalpedagoogilist nõustamist. Saaremaa Õppenõustamiskeskuse sihtgrupiks on hariduslike erivajadustega õpilased ja nende vanemad, õppeasutuste pedagoogid ja spetsialistid, kohalike omavalitsuste hariduskorraldusega tegelevad ametnikud ja nõustamisteenuste osutajad. (Saaremaa Õppenõustamiskeskus)

Suurt puudust tuntakse sotsiaaltöötajate sõnul tugiisikuteenusest, mis on olemas jällegi vaid Kuressaare linnas. Tugisikuteenuse olemasolu korral oleks sotsiaaltöötaja koormus veidikenegi väiksem ning samuti oleks järelvalve riskiperede üle parem ning pered saaksid ka rohkem nõu ja tuge, et probleemid ei kuhjuks.

Järgmine küsimus oli suunatud omavalitsuste omavahelise koostöö toimimisele riskiperele toetavate teenuste pakkumiseks. Kuna teenuseid on ühtviisi vähe kõikidel omavalitsustel, siis teenuste pakkumiseks peredele, tehakse vastanute sõnul koostööd vähe, peamiselt vaid Kuressaare linnaga.

„Koostöö ikka toimib, kuna meil on palju teenuseid, siis teised omavalitsused teevad koostööd meiega. Meil on võimalus neid teenuseid saada kohapealt, meil teadaolevalt teises omavalitsuses keegi teenusel ei käi./.../” (S4)

Küll aga toimib omavaheline koostöö informatsiooni ning kogemuste vahetamiseks omavahel. Näiteks, kui riskipered vahetavad elukohta ning kolivad teise omavalitsusse, informeeritakse sellest koheselt ka selle omavalitsuse sotsiaaltöötajat, kuhu pere suundus. Ka toodi välja, et vallad omavahel korraldavad ümarlauas kohtumisi, et omavahel kogemusi vahetada.

„Kuna,...kui siin jalgealune väga tuliseks läheb, siis nad arvavad, et nad võivad ära põgeneda...eriti palju, siis läheb linna. No tähendab, siis ongi vanematel töökohad seal või...siis nagu võetakse seal elamispind...ja mitte, et nad ei jääks ripakile, siis võtan ma alati linna lastekaitsetöötajaga ühendust ja ise muidugi ka käin linnas....(võidukalt) /.../ ja-ja kui on mõni ka mandrile läinud, mina annan kohe kindlasti teada! Ka olen mandrilt saand omale teateid./.../” (S2)

Üldine sotsiaaltöötajate seisukoht oli, et teenustest tuntakse suurt puudust. Isegi kui neid ei ole igas vallas, peaks olema neid võimalik kätte saada näiteks naabervallast.

„Ei ole ju neid spetsialiste, kuhu seda peret nii väga suunata....meie asukoht linnast on väga kaugel ja need järjekorrad on pikad. Näiteks logopeed on meil lähedal kohapeal olemas, aga logopeed on väga-väga hõivatud. Et ta teeb küll oma töö ära koolis ja lasteaias korra nädalas, aga et kellel on vaja nagu järjepidevamalt seda abi, siis mul on niuke tunne, et logopeed lihtsalt ei jõua /.../ ja psühholoogist nagu üldse ei räägi /.../ see on nii valus koht, et-et /.../ see peaks olema niimoodi kohapealt kättesaadav.” (S5)

Kokkuvõttes on riskipereks perekonnad, kus vanemad on sotsiaalselt ise väga saamatud või hoolimatud oma laste suhtes ning täidavad puudulikult oma vanemakohustusi. Tihti on riskipereks olemise põhjuseks ka majanduslikult kehv

olukord ning erinevad sõltuvused, nagu alkoholi-, narko- ja töösõltuvus, mille tõttu taas lapsed hoolitsuseta jäävad. Informatsiooni saamine riskiperede kohta Saare maakonna omavalitsustes ei tekita probleeme just omavalitsuste väiksuse tõttu. Inimesed kogukonnas tunnevad üksteist, märkavad abivajajat ning teatavad sellest ka sotsiaaltöötajale. Informatsiooni liikumine on tagatud ka haridusasutuste ning omavalitsuse sotsiaalosakonna vahel. Riskiperede abistamiseks on omavalitsustes tagatud esmane nõustamine sotsiaaltöötajate poolt ning vajadusel ka riskipere materiaalne toetamine. Puudust tuntakse erinevate spetsialistide teenustest kohapeal, kuid kõik omavalitsused kasutavad Kuressaares asuva Saaremaa Õppenõustamiskeskuses pakutavad teenuseid riskiperede toetamiseks. Samas on Saare politsei koostöös ohvriabikeskusega käivitamas projekti töötamaks peredega, kellel on probleeme lähisuhtevägivallaga. Antud projektis nõustatakse ohvreid ning vajalikku teraapiat hakkab saama ka vägivallatseja. Omavaheliseks koostööks on Saare maakonna omavalitsused avatud. Omavahel vahetatakse vajalikku informatsiooni elukohta vahetanud riskiperede kohta ning kogemusi erinevate juhtumite osas. Pakutavate teenuste osas teevad omavalitsused koostööd Kuressaare linnaga, sest antud omavalitsuses on pakutavaid sotsiaalteenuseid kõige enam.

2.3.2. Lapse perest eraldamine ning asendushoolduse rakendamise võimalused

Järgmine küsimusteplokk oli suunatud sellele, kuidas toimub või vajadusel toimuks lapse eraldamine oma bioloogilisest perekonnast ning missugust asendushoolduse vormi on rakendatud juba asendushooldusele paigutatud laste puhul.

Küsimusele, kas sotsiaaltöötaja töötamise aja jooksul on ette tulnud lapse eraldamist oma bioloogilisest perekonnast ning eraldamise protsessi. Üheksa omavalitsuse sotsiaaltöötajat vastas sellele küsimusele jaatavalt, kuid eraldamisi oli väga erinevaid. Ühe sotsiaaltöötaja kogemus oli selline, et eraldamist soovis laste bioloogiline vanem.

„/.../ Ema tegelikult tuli ise viis lapsed /.../ läks juhataja juurde ja teatas – kuna mul on uus mees, siis ma neid lapsi enam ei taha, ma jätan nad siia /.../ ja ta jättis. Ja-ja lõppes sellega, et jõuga tiriti need lapsed siis emalt ära, sest ema ainult röökis ja karjus, ma

teid ei taha enam. Ja-ja pärast kõik see (ee) paberimajandus, see tuli sinna tahaotsa (ohkab), sest esimene oli hoopis eraldamine. /.../”(S2)

Sotsiaaltöötajate sõnul on ette tulnud ka seda, et nii laste kui ka vanematega lepitakse kokku, et eraldamine toimub ning lapsed paigutatakse asendushooldusele. Sellisel juhul on kõigi osapoolte jaoks selge, et eraldamine on eesmärgipärane ning parim variant aitamaks lapsi. Samas tunnevad laste bioloogilised vanemad, et neid ei karistata vaid see on kõigi ühine otsus tagamaks nende lastele kasvamiseks ja arenemiseks parim keskkond

„Hästi pikalt /.../ hästi-hästi pikalt /.../ Me proovisime mitmeid erinevaid variante, aga lõpuks oli niiviisi, et lastega me jõudsime siis kokkuleppele selles suhtes, et /.../ teisiti ei saa ja lapsed seda teadsid ja vanemad seda teadsid, et me /.../ me asjad anname kohtusse. Vanemad käisid meil sotsiaalkomisjoni sellel teemal ka, et nad nagu teadsid, et see asi tuleb nüüd niiviisi, et see lahutamine toimub. /.../ See oli nagu selline ühisele veendumisele jõudmine, et lastele on niiviisi parem. Lapsed uskusid seda ja vanemad hakkasid seda ka uskuma. /.../”(S5)

Kuid intervjuueritavate vastustest selgus, et kõige enam tuleb lapsed eraldada oma perekonnast siiski vanemate alkoholilembuse tõttu või siis ka seepärast, et vanemad lihtsalt jätavad oma lapse vanavanemate juurde ning ei soovi nende kasvatamisega tegeleda.

„/.../ On üks poiss /.../ on võetud ära /.../ ta jäi juba kahenädalaselt vanaema kasvatada. Vanaema jäi viletsaks ja terve lapse äravõtmise aja soomes oli ema /.../ pole välja ilmunudki nii, et ema seljataga võeti laps ära. /...et see poiss oli siin lastekodus, aga /.../ päris hea elu peale ta ei saanudki. /.../”(S15)

Pikema töökogemusega respondendid, kellel tuli vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse perest eraldamisega tegeleda mitmeid aastaid tagasi, tõid välja selle, et tol ajal oligi ainus koht lapse paigutamiseks lastekodu. Kui aga tänapäeval tuleks sama protsessi läbi viia, sooviksid nad, et laps saaks paigutatud peresarnastesse tingimustesse.

„Aeg on edasi läinud /.../ ja, ja võib olla tõesti, et noh inimesed on ka natukene teiste vaadetega, aga näiteks väga raske on leida kasupere /.../ siin maal, kus kõik tunnevad

kõiki /.../ Et noh, et tegelikult on nii, et ega see lastekodu ei ole kõige parem variant, parem, kui ta saaks peresse. Mina olen ise pere poolt. Muidugi jah...on raske neid saada.” (S1)

Vastanute üldine seisukoht oli siiski, et bioloogilisest perekonnast eraldatud lastele oleks siiski parem kasvada peres, kui asenduskodus. Probleemina laste asendushoolduse rakendamisel tõid respondendid välja selle, et omavalitsustes ei ole peresid, kes sooviksid oma perre võõra lapse võtta. Toodi välja asjaolu, et lastele ja ka vanematele on oluline teadmine, et lapse perest eraldamine ei ole kellegi karistamine vaid lapsele parima kasvukeskkonna tagamiseks ning vanemale võimaluse andmine oma elu korda seada.

„/.../ ja tegelikult, et see ei ole mitte lõplik. Tegelikult /.../ on ju võimalust lapsed saada ju tagasi /.../ sa pead ise midagi oma elus muutma ja, et nad ei kao su elust mitte kuskile, nad jäävad sulle alles, aga /.../ et lapsel on ikka õigus inimväärsele elule /.../ ta ei pea olema üksinda kodus, söömata, joomata ja püksata ju tegelikult./.../” (S5)

Omavalitsuste sotsiaaltöötajaid, kellel oli olnud kokkupuude lapse perest eraldamisega, oskasid eraldamise protsessi etappide kaupa ka detailselt kirjeldada, toetudes seadustele ning isiklikele kogemustele. Respondendid, kellel ei ole olnud vastavat kogemust, jäid oma vastustes üldsõnalisteks ning isegi pealiskaudseteks.

„/.../ Aga kuidas täpselt /.../ seda on praegu kohe raske öelda /.../ eriti, kui siukest kogemust pole /.../ kohtule avaldus ja siis juba edasi, et kuhu see laps läheb....no nii vist on. /.../” (S12)

Intervjueeritavate hulgas oli ka selliseid vastajaid, keda antud küsimus isegi ehmatas ning nad ei osanud koheselt üldse vastata, kuid veidi aega rahulikult järele mõeldes, suutsid nad siiski kuigivõrd kirjeldada kohest sekkumist lapse sattumisel tingimustesse või olukorda, mis ohustaks tema heaolu, arengut või turvatunnet .

„/.../ Issand /.../ ma ei kujuta ette /.../ ausalt öeldes ma olen mõelnud, et /.../ kas ma võtan ta siis enda juurde või /.../ ma ju varjupaika /.../ kas ma siis last üksinda varjupaika /.../ ma kujutan ette, et kui nagu vallas oleks siuke pere, kes oleks nagu hoolduspere,...kes oleks nagu koolitusi teinud ja tahaksid seda teha, siis ma usun, et äkki nemad võtaksid

lapse enda juurde. Aga see on selline, jah /.../ siis tuleb teha kohaliku omavalitsusega see /.../ hooldusleping, peres hooldamise leping. Issand, mina ei tea, /.. / no see jääks jah, nii kauaks, kuni /.../ no üheks või kaheks päevaks, siis on see esmase õiguskaitsese seadmise menetlus ja siis juba kohtule avaldus vastavalt olukorrale, eraldamiseks...eestkoste seadmiseks./.../” (S7)

Peredest eraldatud laste paigutamisel asendushooldusele on Saare maakonna omavalitsustes rakendatud erinevaid asendushoolduse vorme. Kõige enam on bioloogilisest perekonnast eraldatud laste paigutamisel rakendatud asenduskoduteenusele paigutamist. Paigutatud on lapsi Kuressaare Väikelastekodusse ning Keila SOS Lastekülasse. Asenduskoduteenusele on lapsi paigutatud seitsmes omavalitsuses. Kuressaare Väikelastekodusse paigutamise kaalutlusena toodi välja seda, et asenduskodu asub Saaremaal ning lapsed jäävad seega kodu lähedale.

„Noh, ikka Kuressaare lastekodusse /.../ kõige kodu lähemal ja mul ligemal ka siin silma peal hoida.” (S15)

Puuetega laste asendushooldusele paigutamist Kuressaare väikelastekodusse põhjendati asenduskodus pakutavate hooldus- ja rehabilitatsiooniteenustega ning nende paigutamisel ongi sotsiaaltöötajate sõnul lähtunud just puudega laste vajadustest ning Kuressaare Väikelastekodus pakutavatest neile lastele sobivatest teenustest.

„/.../ ongi meil ta sinna paigutatud tema puudest ja vajadustest tulenevalt ning see on täiesti põhjendatud /.../” (S6)

Keila SOS Lastekülasse paigutamisel oli respondentide sõnul määravaks asjaolu, et antud asenduskodus kasvatab lapsi üks ja sama inimene, ema, kes teab lapsi lastekülla tulekust saadik. SOS Lastekülla paigutatud lapsed saavad jääda kokku ühte perekonda ning nii säilib laste jaoks mingigi peremudel ning kindlus- ja turvatunne.

Ühes omavalitsuses on olukord, kus laps on küll ametlikult asenduskodu nimekirjas, kuid tegelikult elab igapäevaselt tugiperes. Tegemist on juhtumiga, kus omavalitsus on püüdnud leida lapsele sobivat asendushooldust, kuid erinevatel põhjustel ei ole need hooldusvormid sobinud. Nii on olnud see laps ajutiselt oma sugulase peres, kui ka asenduskodus, aga need variandid ei sobinud sellele lapsele. Antud omavalitsustöötaja

sõnul lähtus ta selles juhtumi puhul otsuste tegemisel täielikult oma sisetundest ning lapse turvalisusest.

„/.../ Ma millegipärast arvan, et see on natuke selline ebareeglipärane olukord ka nagu. Aga ta väga super toimib /.../ sest seal oli psühhiaatri ettekirjutus, et lapsele on vaja kahte /.../ kahte /.../ turvalist täiskasvanut. Et see on nagu ainuke tingimus, et sellest lapsest saab asja ja kui seda peret ei ole leitud, siis see laps kirjutatakse haiglasse sisse senikaua, kuni see pere on leitud. Ja siis ta tuligi ära perre /.../ üleöö tuli see otsus ja siis ta tuli Saaremaale ära. Ta tulid enesetapumõtted nii tugevalt nagu peale ja sellega oli põhjendatud siis./.../” (S5)

Ühes omavalitsuses on oma vanematest eraldatud lapsed paigutatud kasuperre ning ühes omavalitsuses oli sündimas beebi, kelle ema oli teinud juba otsuse, et ta loobub lapsest. Laps paigutatakse peale sündimist peresse, kes on esitanud maavalitsusele oma lapsendamisavalduse ning soovib oma peres üles kasvatada vanemliku hoolitsuseta lapse . Lapsele on seega juba sündides tagatud kasvamine perekonnas

„/.../ Kuna lapsendamist ajab meil maavalitsus /.../ maavalitsus on asjast teadlik, ta on enne arutanud, temal on pere olemas, kuhu see laps läheb, aga see pere ei tea sellest veel midagi /.../ me ootame ikka selle lapse sünni enne ära. See laps sünnib lihtsalt ühel 19-aastaselt tütarlapsel, kes ei teadnud üldse, et ta rase on /.../ 9-nda kuuni. See noor inimene ei tule toime endagi eluga /.../ tema on praegu oma otsuses kindel./.../” (S14)

Eestkostele on lapsi respondentide sõnul paigutatud viies omavalitsuses. Enamustes omavalitsustes on eestkostjaks lapse vanavanemad. Ühes omavalitsuses on eestkostjaks oma lapse bioloogiline õde ning ühes lapsega mitte sugulussidemetes olev isik. Respondentide sõnul kasvatavad vanavanemad tihti oma lapselapsi, kuid tavaliselt tehakse seda ilma eestkosteta.

„/.../ Tihtipeale on vanavanemad need, kes võtavad need lapselapsed eestkostel endale, et /.../ meil on vanavanemate puhul on üks. Üks pere on, kus on õde eestkostjaks ja /.../ üks pere on, kus on /.../ kus on ka päris võõras inimene võtnud eestkostele lapse. Aga ma praegu ei suuda öelda, mis kaalutlustel on selline variant tulnud. Aga pigem on ikka jah, need vanavanemad, ühel või teisel põhjusel./.../” (S4)

Hooldusperre on paigutatud lapsed kahes omavalitsuses. Mõlema paigutuse puhul oli intervjuueeritavate sõnul tegemist pikalt kaalutletud ning läbimõeldud otsusega. Peres hooldamise rakendamisel teeb sotsiaaltöötajaid ettevaatlikuks asjaolu, et peres hooldamise leping on tähtajaline ning pere võib igal ajal lepingu katkestada. Laps, kellel on niigi raske minevik ning probleemid kiindumussuhte loomisega, ei usalda enam kedagi.

„Hoolduspere otsisime läbi tugiperede ühingu. Pere pidi vastama /... / realselt kõikidele nõuetele ja kindlasti jälgisime, et perel oleks kindlasti läbitud PRAID-i koolitus ja kohalik omavalitsus annaks sellele pere iseloomustuse. Samuti külastasime tulevast hooldusperet mitmel korral ja vestlesime pikalt. Nii sai laps hooldusperre, mis meie hinnangul oli kõige parem variant./.../” (S7)

Kokkuvõtvalt võib öelda, Saare maakonna omavalitsustes rakendatakse sotsiaaltöötajate hinnangul laste asendushooldusele paigutamisel asendushoolduse vorme lähtudes omavalitsuste võimalustest ning samuti olenevalt lapse vajadustest. Väga raske puudega lapse puhul on tihti ainuke variant tema paigutamine asenduskodusse, kus talle on tagatud vajalik ööpäevaringne hooldus. Vanavanemate või teiste lähisugulaste olemasolul on olnud ka nemad seatud lapse eestkostjaks, mis on kahtlemata lapsele vähem traumeerivam, kui võõrasse keskkonda paigutamine. Ühes omavalitsuses oli vanavanem eestkostjaks, kuna lapse bioloogiline ema ei ole veel täisealine. Perekonnas kasvamise tähtsust lapse arengul arvestatakse vastajate hinnangul lapse asendushooldusele paigutamisel, nii on Saare maakonna omavalitsustes vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsi paigutatud kasuperedesse ning perekonnas hooldamisele. Ka SOS Lastekülasse paigutatud laste paigutamisel lähtuti peremudeli säilitamisest, et õed ja vennad ei oleks üksteisest eraldatud. Intervjuudest selgub ka, et asendushoolduse rakendamisel võib ette tulla tagasilööke ning siis tuleb leida sobiv variant lapse jaoks, kelle tulevik sõltub talle võimaldatud kasvukeskkonnast.

2.3.3. Saare maakonna omavalitsuste edasine suhtlus asendushooldusele paigutatud lapsega ning tema bioloogilise perekonnaga

Järgnevate küsimustega keskendutakse sellele, kuidas toimub Saare maakonnas edasine suhtlus asendushooldusele paigutatud lapsega. Ning kas ja kuidas toimub suhtlus lapse bioloogilise vanemaga. Lisaks uuriti, kas omavalitsustes tegeletakse perekondadega, kellest laps on eraldatud, kas neile pakutakse selliseid teenuseid, et nad taas oleksid võimalised täitma oma vanemakohust. Sellele küsimustegrupile vastasid nende omavalitsuste sotsiaaltöötajad, kus on lapsi paigutatud asendushooldusele. Küsimusele, kuidas toimub omavalitsuses suhtlemine asendushooldusele paigutatud lapsega, vastasid respondendid erinevalt. Ligi pooltest vastanuist hindasid suhtlust asendushooldusele paigutatud lapsega heaks, isegi tihedaks.

„Lastekoduga on hästi tihe koostöö, meie lastekaitsetöötaja käib kord kvartalis seal. Ja kui see hindamine seal toimub, siis on kindlasti ka meie lastekaitsetöötaja kohal.” (S2)

Samas suheldakse sotsiaaltöötajate sõnul vähem nende lastega, kelle asendushooldusele paigutamisel on rakendatud perekeskset asendushoolduse vormi. On tekkinud millegipärast seisukoht, et kui laps on paigutatud peresse, siis tal on perekond olemas ning ei ole vajalik enam nii tihe kontakt. Sekkumist peetakse isegi pereelu segavaks tegevuseks.

„/.../ Hooldusperega meil on natuke harvem koostöö, selline aastas korra. /.../ Seal on tegelikult see juhtum, et need seal peres ei ole päris võõrad lapsed /.../ need on oma õe lapsed, /.../ õde võttis õe lapsed omaile hooldusperesse. /.../” (S7)

Respondendid, kes hindasid suhtlust asendushooldusele paigutatud lastega väheseks, tõid küll Keila SOS Lastekülasse paigutatud laste puhul välja selle, et asenduskodu paiknemise kaugus tingib vähesese suhtluse, kuid iseenesest olid nad seisukohal, et tegelikkuses peaks suhtlus olema tihedam. Nad suhtlevad telefoni- ja e-maili teel kasvatajatega, kuid otsene lastega suhtlus on vähene.

„/.../ Me suhtleme palju nende /.../ perevanematega seal siis /.../ telefoni teel ja, siis ütleme, et vajadusel, kui on mingisuguseid nõusolekuid või asju, et siis meili teel ka. Lapsed elavad seal ühes peres /.../ ma olen ühte, /.../ ühe korra nagu käinud nendel külas, aga minu nägemus on nagu see, et tihedam võiks olla see külastamine /.../ .noh, üks 1-2 korda aastas kindlasti. No aga kuidagi on meil need vahemaad ja asjad on nagu sellised, mis ei soosi kuidagimoodi seda sellist, /.../ sellist tihemat suhtlust.”(S4)

Kui intervjuuerija küsis sotsiaaltöötajate käest, kuidas on korraldatud omavalitsuses asendushooldusele paigutatud lapse bioloogiliste vanemate toetamine, tekitas see küsimus vastanute seas segadust. Taas jagunesid vastajad kahte gruppi. Osad sotsiaaltöötajad tegelesid tõesti ka nende vanematega, kellest laps oli eraldatud. Toodi välja töö tähtsus, et antud lapsevanemad saaksid uuesti oma eluga hakkama, oleksid sotsiaalselt suutlikumad ning võimelised ka ehk kord taas oma laste eest hoolitsema.

„Me suhtleme perega pidevalt,/.../ perele on määratud tugiisik ja samuti saab pere kõiki muid meie teenuseid ja toetusi, mida meie kohalik omavalitsus pakub. Seda ma väga ei usu,et see laps oma päris perekonna juurde tagasi saab...ta on oma hooldusvanematesse väga kiindunud ja võõrdunud oma perekonnast /.../ võib olla kunagi, kui ta kasvab ja siis... Me siiski loodame, et see ema suudab olla niipalju tubli, et me ei peaks rohkem last perekonnast eraldama.”(S10)

Oli ka aga sotsiaaltöötajaid, kes olid seisukohal, et kui lapsevanemalt on juba laps ära võetud, siis ta ei saagi oma vanemakohustustega hakkama ning temaga ei ole mõtet tegeleda. Kui lapsevanem ise kontakti ja abi ei otsi, siis ei minda seda talle ka pakkuma. Vastati, et kui vanem abi vastu ei võta, pole mõtet teda ka aidata. Põhimõtteliselt on selle grupi vastajate seisukoht, et enne lapse eraldamist perega tegeleti, laps eraldati siis kui tõesti ükski abinõu ei aidanud ega andnud tulemust ja seega on tehtud kõik omavalitsusest sõltuv.

„Ei toimugi /.../ Kui on kohtuotsus olnud, kui nad on ära võetud, /.../ et siis vanem jääb ju oma eluga ise ja...ja ütleme siis, kui ta leiab omale muu väljundi /.../. Üldjuhul nad /.../ joovad edasi või /.../ see on tema valik. Ega siis täiskasvanud inimest ei ole mõtet vägisi aidata. Kui ikka need eelnevad meetmed pole tulemust andnud, siis pärast ei

toimu enam midagi. Ja kui see asi on juba kord niimoodi läinud, et laps on ära võetud, ega siis /.../ siis see vanem juba reeglina läheb oma allakäiguga edasi. /.../”(S2)

Asenduskodusse paigutatud lapsele peresarnase asendushoolduse võimaluste leidmiseks omavalitsuses vastasid kahe omavalitsuse sotsiaaltöötajad, kelle asendushooldusele paigutatud lapsed on Keila SOS Lastekülas, et neile ei otsitagi muud võimalust, kuna SOS Lastekülas nad kasvavadki peredes. Kuna tegemist on paljude õdede-vendadega, ongi see neile koos kasvamiseks parim.

„/.../ seal ongi nende kodu, /.../ seal on nende huviringid ja sõbrad. /.../”(S11)

Toodi taas ka välja, et asenduskodusse paigutatud puudega lapse puhul on see hooldusvorm talle tõesti kõige sobilikum ning tegelikkuses ei soovitagi puudega lapsi perekonda kasvama võtta. Probleemiks peetakse ka seda, et omavalitsustes ei ole perekondi, kes oleksid valmis asenduskodus oleva lapse võtma kasvama oma perekonda. Samuti oli ühes omavalitsuse täiesti konkreetne ja ühene seisukoht, et oma bioloogilisest perekonnast eraldatud lapsele parimaks võimalikuks variandiks ongi, kas lapsendamine või siis paigutamine asenduskodusse. Ülejäänud asendushooldusvormid välistas antud sotsiaaltöötaja täiesti, tuues põhjuseks selle, et ülejäänud asendushooldusvormide puhul on lapse võtnud perekonnal võimalus leping katkestada ning niigi traumeeritud laps saab veelgi rohkem traumeeritud.

„/.../ See hooldusperede programm, /.../ see on minu hinnangul läbikukkunud. /.../ Pigem juba lapsendada, et ei oleks sellel perekonnal lapsest taganemise võimalust. Muidu neid lihtsalt solgutatakse ju /.../ ma ei ole vaimustatud sellest, et paari kuu pärast teatatakse, et võtke see laps tagasi, ta ei sobi meile. Et seda lapse solgutamist vältida, siis pigem las ta läheb lastekodusse, siis ta vähemalt on ühes kohas kui, et solgutada teda ühest kohast teise./.../”

Kokkuvõttes võib välja tuua, et Saare maakonna sotsiaaltöötajad hindasid suhtlust asendushooldusele paigutatud lastega tihedaks sel juhul, kui oma bioloogilisest perekonnast eraldatud laps on paigutatud Kuressaare Väikelastekodusse, sest viimane asub omavalitsustele lähemal. Kui aga laps on paigutatud Keila SOS Lastekülasse, on ka suhtlemine väiksem ning põhjuseks väidetavalt asenduskodu asukoht, mis on

sotsiaaltöötajate hinnangul kaugel. Samas toodi välja, et tegelikkuses peaks suhtlemine olema tihedam. Väheseks hinnati suhtlus ka siis, kui perest eraldatud lapse asendushoolduse vormiks oli perekeskne asendushooldus, kas siis kasupere, hoolduspere või eestkostes. Harva kontakti põhjusena toodi välja, et ei taheta teise pere isiklikku ellu sekkuda. Asendushooldusele paigutatud lapse bioloogilise perekonnaga toimub Saare maakonna omavalitsustes üldkokkuvõttes suhtlemine erinevalt. On omavalitsusi, kes peavad oluliseks nende vanemate toetamist, kellelt laps on eraldatud, et lapsevanem oleks edaspidi sotsiaalselt suutlikum. Samas on ka omavalitsusi, kelle seisukoht on, et selliseid inimesi ei olegi mõtet aidata ja toetada. Nende hinnangul on enne lapse perest eraldamist kõik abinõud tarvitusele võetud ning kui need meetmed ei ole aidanud, peab inimene edaspidi ise hakkama saama. Kui uuriti, kas juba asenduskodusse paigutatud lapsele otsitakse siiski peresarnast asendushoolduse võimalust, selgus, et erinevatel põhjustel ei tegeleta Saare maakonna omavalitsustes sellisele lapsele peres kasvamise võimalust. Põhjustena toodi välja lapse puue, mis vajab spetsiaalset hooldust, kasuperede või hooldusperede puudust, SOS Lasteküla perekeskset asendushooldust ning ka seda, et asenduskodus on tagatud niigi traumeeritud lapsele stabiilne kasvukeskkond.

2.3.4. Saare maakonna omavalitsuste koostöö kolmanda sektoriga lastekaitstes ning asendushoolduse korraldamisel

Järgnevate küsimuste eesmärgiks oli välja selgitada omavalitsuste teadlikkus üldiselt kolmanda sektori pakutavatest teenustest lastekaitstes.

Kui intervjuueerija esitas küsimuse, missugust teavet vajaksid Saare maakonna omavalitsuste sotsiaaltöötajad kolmanda sektori tegevuse võimalustest lastekaitstes ning vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse korraldamisel, pidi uurimustöö autor paaris omavalitsuses kõigepealt sotsiaaltöötajale selgitama, mis on üldse kolmas sektor.

„Mis mõttes kolmas sektor? (selgitan, mis on kolmas sektor) No info, /.../ no infot saab ise otsida, /.../ seda ju ikka kuigipalju liigub /.../kutsutakse ju sinna-siia, pakutakse ju ühe ja teist. Et...üldiselt ju on, et /.../ noh, kunaaaa...ei ole selliseid otseseid vajadusi olnud siis...siis selles mõttes, ma arvan, et kui peaks vajadus tekkima, siis peaks olema

ilmselt võimalik seda infot saada, et mis ja kuidas, et /.../ aga muidugi, mis kindlasti on ju /.../ ütleme /.../”(S6)

Üldiselt selgus antud vastustest, et omavalitsuse töötajad ei olegi eriti kursis, millega tegeleb kolmas sektor antud valdkonnas. Enamik respondente vastas, et nad vajaksid informatsiooni väga, kuna on vähe sellega kokku puutunud. Vaid kahe omavalitsuse sotsiaaltöötaja vastas, et leiavad materjali ise, kui peavad seda vajalikuks ning üks vastanu oli seisukohal, et ei soovi kolmanda sektori pakutavatest teenustest mitte mingisugust informatsiooni.

„/.../ Tegelikult väga palju infot vajaksin /.../ mul on väga vähe infot selle kohta. Ega ma laiemalt sellest midagi ei tea /.../ vajadust ei ole olnud /.../ pole nii öelda väga nina sinna sisse pistnud. Tegelikult oleks seda väga vaja. Mina arvan, et koostöö kolmanda sektoriga annaks ikka väga head tulemust /.../ võib olla nad on hoopis rohkem pühendunud, kui riik või omavalitsus. /.../”(S15)

Viimane küsimus oli suunatud sellele, missuguseid teenuseid Saare maakonna omavalitsuste sotsiaaltöötajate hinnangul oleks mõistlik delegeerida kolmandale sektorile, et töö vanemliku hoolitsuseta lastega oleks efektiivsem ning samas vähendaks ka ehk sotsiaaltöötajate töökoormust. Vastustes toodi kõige enam välja perede tugiisikuteenuse vajalikkus. Sotsiaaltöötaja ei suuda isiklikult olla igale riskiperele tugiisikuks, kuid omati vajavad paljud riskipered pidevat suunamist ning järelvalvet. Märgiti ka seda, et kolmas sektor võiks tegeleda tugiisikute koordineerimise ning koolitamisega.

„/.../ Mulle ikkagi meeldiks see tugiisikuteenus. Võiks lasta nendel toimetada /.../ Mis iganes sinna alla siis läheb....rahakoti hoidmine või nõudepesemise käskimine või,...et kui see MTÜ või kolmas sektor, eks ole suudab koondada neid inimesi, kes on valmis seda tugiisikuteenust pakkuma, et .nemad sel korraldavad, võtavad inimese tööle, suunavad teda koolitusele, maksavad talle palga, meie leiame kohapealt, ütleme, et minu klient on siin, siis mina aitan kaasa, et siit ligidalt leiaks selle inimese. Aga selle inimese /.../ nagu suunamise ja toimetamise võtab see üks asutus, kes koordineerib seda terves maakonnas ühtemoodi /.../ võtab enda peale. Minu rida oleks see, et mina teen

temaga lepingu, maksan tegelikult selle rea kõik kinni, aga ma ei koordineeri, ma ei,...ma nagu ei võta seda lisatööd tema juhendamise üle. /.../”(S7)

Tugiisikuteenusega üsna võrdselt tõid intervjuueeritavad välja ka nõustamisteenuse. Eelnevalt oli uurimustöös välja toodud, et põhilisel nõustavad omalitsustes sotsiaaltöötajad ise, sest puuduvad spetsialistid. Seega toodi välja, et kolmas sektor võiks tegeleda nii perede kui ka laste psühholoogilise ja pedagoogilise nõustamisega nii ennetustööna, kui ka siis, mil laps on juba perest eraldatud. Oluliseks teenuseks loeti vastustes ka koolivälist tegevust lastega, suviseid laagreid ning üks omavalitsus tõi välja, et kolmas sektor võiks pakkuda asenduskodus elavatele lastele teenusena tööharjutust, et asenduskodust väljuvad lapsed saaksid hiljem iseseisva eluga hakkama.

„/.../ et lapsed saaksid rohkem tegelda eluks vajalike töödega. Selleks, et kui ikkagi kokku puutud /.../ ma olen lastekodulapsega kokku puutund. /.../ Tal ei...ta ei oskand kõige lihtsamaid asju. Ta ei oskanud koristada, ta ei oskand süüa teha....nendest asjadest /.../ Et tegelikult see ongi ju, et ennem oleks parem kui lapsendataks või võetaks kasuperre – laps on ju eluks rohkem ette valmistatud. Nüüd antakse see pisikene raha, no seda ei ole nii palju üldse ja tal ei ole, kes teda toetab... ta peab ju nullist alustama. Ja kui tal ei ole kellegi käest nõu ja abi küsida ka, on noor inimene varsti põhjas ja me küsime siis, miks ta on põhjas? /.../”(S1)

Siinkohal toob töö autor välja, et tegelikult tegeles SOS Lasteküla Eesti Ühing asenduskodust ellu astuvatele noortele tugiisikuteenuse pakkumisega läbi programmi „Noored edukalt ellu”, kuid praeguseks on see programm lõppenud.

Respondendid tõid veel välja, et kolmas sektor võiks tegeleda erinevate koolituste pakkumisega nii lapsevanematele kui ka omavalitsuses lastekaitsega tegelevatele ametnikele. Üks omavalitsuse sotsiaaltöötaja ütles, et vajadusel on suhteliselt keeruline leida perest eraldatud lapsele hooldusperet ning kolmas sektor võiks olla hoolduspereks olla soovijate ning omavalitsuste omavaheline kokkupuutepunkt, mille kaudu saavad vanemliku hoolitsuseta lapsed omale pere. Kõik omavalitsused olid kolmanda sektori suhtes väga positiivselt meelestatud ning tõid välja erinevaid teenuseid, millest nad omavalitsuse puudust tundsid või mida pole võimalik omavalitsuse piiratud eelarve tõttu riskiperele või vanemliku hoolitsuseta lastele pakkuda. Vaid ühe omavalitsuse

töötaja oli täielikult selle vastu, et kolmas sektor oma teenuseid lastekaitsevaldkonnas pakub.

„/.../ Ma ei poolda seda /.../ see kolmas sektor /.../ ma olen neid näinud /.../ tulevad, võtavad lapse üheks päevaks, tegelevad temaga, järgmisel päeval tulevad ja võtavad teise lapse...Siis see eelmine laps on segaduses, miks teda nüüd ei võetud. /.../ See on minu arvamus /.../ olgu nad omaette /.../ omavalitsus suudab, /.../ tähendab peab suutma ise kõik vajaliku teha /.../” (S2)

Kokkuvõtlikult võib öelda, et teavet kolmanda sektori tegevusest lastekaitstes üldiselt ning pakutavatest teenustest vajavad Saare maakonna omavalitsused respondentide hinnangul väga. Üldiselt ei tea sotsiaaltöötajad, milliseid teenuseid kolmas sektor pakub, et oleks paremini kaetud antud teenuste valdkond ning tõhustatud töö riskiperele ja vanemliku hoolitsuseta jäänud lastega. Saare maakonna sotsiaaltöötajate hinnangul võiks kolmas sektor pakkuda oma teenuseid lastekaitstes ning töös vanemliku hoolitsuseta lastega. Puudust tuntakse omavalitsustes perede tugiisikuteenustest ning erinevatest nõustamisteenustest, nagu näiteks psühholoogiline nõustamine ja pedagoogiline nõustamine. Oluliseks peetakse ka laste koolivälise aja sisustamist ning asenduskodus elavate laste tööharjumuse kasvatamist. Kolmanda sektori teenustena nähakse teadlikkuse tõstmist lastekaitstes ning selleks võiks kolmas sektor pakkuda erinevaid koolitusi nii lapsevanematele kui ka sotsiaaltöötajatele. Samuti oldi arvamusel, et kolmas sektor võiks oma kanda võtta hoolduspereks soovija pere ning hooldusperet vajava lapse omavalitsuse omavahelise kontakti loomise.

2.4. Arutelu ja järeldused

Lapsed omandavad eluks vajalikud oskused just nendelt inimestelt, kes neid kasvatavad ja nende eest hoolt kannavad. Lapse jaoks parim kasvukeskkond on kodu ja perekond, kuid kui lapse bioloogilised vanemad ei suuda täita oma vanemakohust, vastutab riik selle eest, et ilma vanemliku hoolitsuseta lapsele oleks tagatud parimad arenguvõimalused.

Antud lõputöö empiirilisest uurimusest selgus, et riskipereks loetakse perekonda, kus vanemad on sotsiaalselt saamatud, hoolimatud oma laste suhtes ning ei täida oma

vanemakohustust. Riskipereks olemise üheks faktoriks on alkoholi-, narkosõltuvus ja töösõltuvus. Töö autori hinnangul ei ole siiski tegemist niivõrd töösõltuvusega, vaid lapsevanemad püüavad oma perele pakkuda inimväärsed elamistingimusi. Ääremaadel on töökohti vähe, töötasud väikesed ning nii peavadki lapsevanemad tihti töötama mitmel ametikohal ning laste jaoks jääb aega väheks. Informatsiooni Saare maakonna omavalitsustes riskiperede kohta saadakse informatsiooni kogukonnalt, haridusasutustelt, perearstilt ning ka politseilt. Informatsiooni kiire liikumine on tingitud omavalitsuste väiksusest ning üksteisest hoolimisest kogukonnas. Autori hinnangul on väikeste omavalitsuste olemasolu just sotsiaalsete probleemide kiiremaks ilmsiks tulekul oluline ning nii on abivajajale kiiremini tagatud ka vajalik toetus ja abi.

Peredega tegelemise tähtsus on välja toodud Lastekaitse kontseptsioonis (2005), kus juhitakse tähelepanu vajadusele pakkuda peredele enam nõu ja abi lapse kasvatamisel ning selleks vajalike sotsiaalsete oskuste osas eesmärgiga toetada lapse ja vanema vahelisi suhteid ja nende säilimist. Samas selgus küsitlusest selgus, et riskiperede abistamiseks on omavalitsustes teenustena vaid esmane nõustamine sotsiaaltöötaja poolt ning vajadusel ka materiaalne toetus. Puudust tuntakse erinevatest spetsialistidest, kes omavalitsuses kohapeal abivajajatega tegeleksid. Saare maakonnas on võimalik saada psühholoogilist, eripedagoogilist logopeedilist ja sotsiaalpedagoogilist nõustamist vaid Kuressaares asuvast Saaremaa Õppenõustamiskeskusest ning neid pakutavaid teenuseid kasutavad kõik Saaremaa omavalitsused. Tihti ei jõua aga abivajaja sinna ning põhjusena saab välja tuua selle, et sotsiaaltöötaja võib küll pakkuda riskiperete võimaluse Saaremaa Õppenõustamiskeskusest spetsialistilt nõustamisteenust saada, kuid pere jätab sinna lihtsalt minemata või puudub tal transpordi jaoks raha. Plaanitavatest teenustest toodi välja Saare politsei ja ohvriabi käivitatava projekti töötamiseks peredega, kellel on probleeme lähisuhtevägivallaga ning kus lapsed näevad peres halbu suhteid ning vägivalda. Antud projektis nõustatakse lähisuhtevägivalla ohvreid ning vajalikku teraapiat hakkab saama ka vägivallatseja. Kui riskipered vahetavad elukohta ning kolivad ühest omavalitsusest teise, võtavad omavahel ühendust ja kindlasti vahetatakse omavahel vajalikku informatsiooni ning kogemusi. Pakutavate teenuste osas teevad omavalitsused koostööd Kuressaare linnaga, sest antud omavalitsuses on pakutavaid sotsiaalteenuseid kõige enam.

Heinsae (2013: 14) on öelnud, et lapse eraldamine perekonnast on vältimatu, kui puudused lapse hooldamisel ja kasvatamisel ohustavad lapse elu, tervist või arengut või muud perekonna ja lapse suhtes kasutusele võetud abinõud ei ole osutunud küllaldaseks või laps on jäänud orvuks. Uurimusest tuli välja, et kõige enam tuleb Saare maakonnas laps eraldada oma bioloogilisest perekonnast lapsevanemate alkoholilembuse tõttu ning hoolimatuse tõttu oma lapse kasvatamisel. Heinaare (2013: 145) sõnul on asendushoolduse eesmärk võimalikult paljude hooldust vajavate laste kasvamine peredes, samuti püütakse asutustes ehk asenduskodudes peresarnast keskkonda luua nii peremajade ja kasvatajate kui ka perevanemate süsteemi rakendamisega Saare maakonna omavalitsustes rakendatakse laste asendushooldusele paigutamisel asendushoolduse vorme lähtudes omavalitsuste võimalustest ning olenevalt lapse vajadustest. Väga raske puudega lapse puhul on asenduskodu tihti ainuke parim variant, kus lapsele on tagatud vajalik ööpäevaringne hooldus. Vanavanemate või teiste lähisugulaste olemasolul rakendatakse ka eestkoste seadmist, mis on kahtlemata lapsele vähem traumeerivam, kui võõrasse keskkonda paigutamine. Perekonnas kasvamise tähtsusest lähtudes lapse arengul asendushooldusele paigutamisel on Saare maakonna omavalitsustes vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsi paigutatud ka kasuperedesse ning perekonnas hooldamisele. Ka laste paigutamise SOS Lastekülas laste paigutamisel on määravaks see, et õed ja vennad ei oleks üksteisest eraldatud. Samas toodi Kuressaare Väikelastekodusse paigutamise kaalutlusena välja, et see on kodule lähemal ning omavalitsuse sotsiaaltöötajal on hea lähedal suhelda, mis töö autori hinnangul on küllaltki vale sisukoht. Nii on lähtutud omavalitsuse mugavusest, mitte aga lapsele parimate võimaluste loomisest lapse kasvuks ja arenguks.

Õiguskantsleri poolt valla- ja linnavalitsustele koostatud märgukirja asenduskodus elavate laste põhiõiguste ja -vabaduste tagamine” (Parrest 2013: 3) järgi on kohaliku omavalitsuse ülesanne vanemliku hoolitsuseta lapse seadusliku esindajana toetada lapse arengut ja tagada tema igakülgne heaolu. Nende ülesannete hulka peaks kuuluma ka ülesanne edaspidiseks suhtlemiseks asendushooldusele paigutatud lapsega. Küsitlusest selgus, et asendushooldusele paigutatud lapsega suheldakse nii vähe kui võimalik ning nii palju kui vajalik. Sotsiaaltöötajad viivad läbi külastusi nii tihedalt, kui seda nõuab vastavate arenguevestluste, juhtumiplaanide ning muude vajalike dokumentide täitmine.

Wulcyni (2004) väitel peaks laste ja perede taasühendamine asendushooldusel olevatele lastele olema lastekaitse esmane ülesanne. Asendushooldusel olevate laste taasühinemine sünnijärgsete vanematega on esmane eesmärk asendushoolduselt lahkumisel. See aga tähendab sisuliselt tegelemist lapsvanemaga, kellest on laps eraldatud, et ta oleks taas võimeline täitma oma vanemakohust ning oma lapse eest hoolitsema. Intervjuudest selgus, et on omavalitsusi, kus vanemaga, kellest laps on eraldatud, tõesti tegeletakse ning teda toetatakse igati, kuid selles valdkonnas on töö autori hinnangul lõppkokkuvõttes siiski veel väga palju vaja ära teha riiklikul tasandil. Samas ei tegeleta Saare maakonnas juba asenduskodusse paigutatud lapsele peresarnase asendushoolduse võimaluse leidmisega, mida autori hinnangul ei saa põhjendatuks pidada. Ei tohiks olla ühtegi põhjust selleks, et last ei saa paigutada perekonda.

Laste ja perede arengukavas 2012-2020 (2011: 14) on välja toodud, et kolmas sektor on laste ja perede heaolusse panustanud aastaid ning selles vallas on pigem näha aktiivsuse kasvu. Ka arengukava rakendusplaani tegevuste elluviimisel on arvestatud mittetulundussektori potentsiaaliga. Uurimustulemustest lähtudes võib öelda, et üldiselt ei teata Saare maakonna omavalitsustes kolmanda sektori pakutavates teenustest antud valdkonnas. Samas soovitakse, et kolmas sektor võiks pakkuda perede tugiisikuteenustes ning erinevaid nõustamisteenuseid, nagu näiteks psühholoogiline nõustamine ja pedagoogiline nõustamine. Oluliseks peetakse ka laste koolivälise aja sisustamist ning asenduskodus elavate laste tööharjumuse kasvatamist. Kolmanda sektori teenustena nähakse teadlikkuse tõstmist lastekaitstes ning selleks võiks kolmas sektor pakkuda erinevaid koolitusi nii lapsevanematele kui ka sotsiaaltöötajatele. Samuti oldi arvamisel, et kolmas sektor võiks oma kanda võtta hoolduspereks soovija pere ning hooldusperet vajava lapse omavalitsuse omavahelise kontakti loomise.

Tuginedes käesoleva uurimuse tulemustele ning lähtudes lapsele parima kasvukeskkonna loomise vajadusest, teeb töö autor Sotsiaalministeeriumile ettepaneku:

- leida võimalus pakkuda kõikides omavalitsustes nõustamisteenust spetsialistide poolt;

Ettepanek Saare Maavalitsusele:

- võimaldada koolitusi, et tõsta omavalitsuste sotsiaaltöötajate teadlikkust lastekaitsealases seadusandluses ning ametlikus asjaajamises;

Ettepanekud kohalikele omavalitsustele:

- kaaluda lapse perest eraldamisel ning asendushooldusele paigutamisel hoolikamalt, missugune asendushoolduse vorm on siiski parim lapsele, lähtudes kasvukeskkonna olulisusest lapse tuleviku kujunemisel;
- suurendada suhtlust asendushooldusele paigutatud lapsega;
- pakkuda nõustamisteenust asendushooldusele paigutatud lapse bioloogilisele perekonnale;
- suurendada koostööd kolmanda sektoriga lapsevanematele koolituste võimaldamiseks;

Ettepanekud kolmandale sektorile:

- informeerida kohalikke omavalitsusi veelgi rohkem oma võimalustest teenuste pakkumisel lastekaitstes;
- kaaluda võimalust pakkuda asenduskodudes elavatele lastele erinevaid tööharjutusi ning nõustamist.

Antud ettepanekute arvessevõtmine on töö autori hinnangul oluline vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse rakendamisel. Tähtis on pakkuda neile lastele parimat kasvukeskkonda, et neist sirguksid täisväärtuslikud ühiskonnaliikmed. Oluliseks tuleb pidada ka nende laste bioloogilistele vanematele toetavate teenuste, pakkumist, et nad oleksid ise sotsiaalselt suutlikumad ning võimelised täitma oma vanemakohust.

KOKKUVÕTE

Antud töö teooria annab ülevaate lastekaitse põhiprintsiipidest, teoreetilistest lähtekohtadest ning arengusuundadest. Lisaks on välja toodud lapse perekonnast eraldamise peamised põhjused, asendushoolduse erinevad vormid ning peredele pakutavad teenused ennetustööks, perede taasühinemiseks ja samaaegse planeerimise olulisus lapse jaoks. Samuti on antud ülevaade kohaliku omavalitsuse ülesannetest lastekaitstes ja asendushoolduse korraldamisel.

Käesoleva lõputöö „Laste asendushoolduse rakendamise võimalused Saaremaa kohalike omavalitsuste näitel” eesmärgiks oli välja uurida kohalike omavalitsuste võimalused ja seisukohad asendushoolduse rakendamisel ning ennetustööks ja ning perede taasühinemiseks pakutavad toetavad teenused. Kõigile uurimisküsimustele leiti vastused ning uurimiseesmärk täideti.

Käesoleva uurimuse läbiviimiseks intervjueriti 15 omavalitsuse sotsiaaltöötajat. Andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud ja andmete analüüsimisel kasutati sisuanalüüsi meetodit.

Uurimistulemustest selgus, et riskiperele pakutavatest toetavatest teenustest Saaremaa omavalitsustes on kohapeal olemas vaid esmane nõustamine sotsiaaltöötaja poolt ning erinevad materiaalsed toetused. Erandi selles suhtes moodustab vaid Kuressaare linn, kellel on võimalik teenuseid rohkem pakkuda. Kõik omavalitsused kasutavad Saaremaa Õppenõustamiskeskuse pakutavaid teenuseid, milleks on psühholoogiline, eripedagoogiline, logopeediline ja sotsiaalpedagoogiline nõustamine. Positiivse üllatusena tuli aga Saare politsei ning ohvriabikeskuse koostööna käivitata projekt tööks peredega, kellel on probleeme lähisuhtevägivallaga. Antud projektis nõustatakse ohvrid ning vajalikku teraapiat hakkab saama ka vägivallatseja.

Uurimusest selgus, et vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse korraldamisel lähtutakse Saare maakonna omavalitsustes sotsiaaltöötajate hinnangul omavalitsuste võimalustest ning samuti olenevalt lapse vajadustest. Väga raske puudega lapse puhul on tihti ainuke variant tema paigutamine asenduskodusse, kus talle on tagatud vajalik ööpäevaringne hooldus. Asendushoolduse vormidest on veel rakendatud eestkostet, perekonnas hooldamist, lapsendamist. SOS Lastekülasse paigutatud laste paigutamisel on lähtutud peremudeli säilitamisest, et õed ja vennad saaksid kasvada ühe perekonnana.

Asendushoolduse rakendamisel esinevate probleemidena selgusid uurimistöö käigus perekondade vähesus, kes sooviksid oma perekonnas üles kasvatada vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse. Samuti ei ole omavalitsustel informatsiooni sellistest perekondadest väljaspool omavalitsuse piire.

Uurimusest selgus, et omavahelist koostööd teevad omavalitsused kogemuste ja informatsiooni vahetamiseks. Infot vahetatakse riskipere puhul, kui pere kolib elama teise omavalitsusse. Teenuste pakkumiseks omavaheline koostöö ei saa toimuda, kuna ühtviisi vähe on pakutavaid teenuseid kõikides omavalitsustes. Erandiks siinkohal on jällegi Kuressaare linn ning temaga teevad koostööd riskiperele teenuste pakkumiseks kõik ülejäänud omavalitsused. Koostöö kolmanda sektoriga on vähene. See on tingitud informatsiooni piiratusest. Omavalitsuse sotsiaaltöötajad ei ole teadlikud, milliseid teenuseid pakub kolmas sektor tõhustamaks tööd vanemliku hoolitsuseta jäänud lastega.

Uurimuse alguses püstitatud uurimisküsimustele leiti vastused antud uurimistöö käigus. Uurimuse tulemusi oleks edaspidi võimalik maakondlikul tasandil arvesse võtta, et tõhustada vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduse rakendamist.

VIIDATUD ALLIKAD

1. **Altnurme, R., Pooppuu, T.** (koostajad) 2005. Sotsiaalteenuste lepinguline delegeerimine. Juhendmaterjal kohalikele omavalitsustele ja mittetulundusühendustele. Tallinn. Lastekaitseliit.
[www.ngo.ee/sites/.../Sotsiaalteenuste+lepinguline+delegeerimine.doc]
23.02.2014.
2. **Arrak, L.** 2011. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. – Sotsiaaltöö, nr 5, lk 6.
3. Asendushoolduse kontseptsiooni alusanalüüs. 2013. EV Sotsiaalministeerium.
[http://lapsedjapered.sm.ee/fileadmin/Sisu_laadimine/Lapsed_ja_pered/Uued_dokumendid/AHK_alusanalyys_dets_2013.pdf] 22.01.2014.
4. Asendushooldus. Riigi rahastatavad teenused. Sotsiaalhoolekanne. Sotsiaalministeerium. [<http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/riigi-rahastatavad-teenused/asendushooldus.html>] 29.11.2013.
5. Asenduskoduteenuse analüüs. 2013. Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakond. Tallinn.
[http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf]
] 29.11.2013.
6. Concurrent Planning: What the Evidence Shows. 2011. The Michigan Child Welfare Law Journal. [http://chanceatchildhood.msu.edu/pdf/CWLJ_fa11.pdf]
06.02.2014.

7. **Dawson, K., & Berry, M.** 2002. Engaging families in child welfare services: An evidence-based approach to best practice. *Child Welfare*, 81(2): 293–317. [http://chanceatchildhood.msu.edu/pdf/CWLJ_fa11.pdf] 06.02.2014.

8. **DePanifilis, D.** 1999. Intervening with families when children are neglected. In H. Dubowitz (Ed.), *Neglected children: Research, practice, and policy* (pp. 211–236). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc. [http://chanceatchildhood.msu.edu/pdf/CWLJ_fa11.pdf] 06.02.2014.

9. **D'Andrade, Amy C:** 2009. The differential effects of concurrent planning practice elements on reunification and adoption. [http://www.thefreelibrary.com/D%27Andrade+Amy+C%3A+%27The+differential+effects+of+concurrent+planning...-a0212585665] 20.01.2014.

10. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992.– RT 1992, nr 28, art 370. [https://www.riigiteataja.ee/akt/111072013007] 28.12.2013.

11. Eesti Vabariigi põhiseadus 1992.- RT 1992, nr 26, art 349. [https://www.riigiteataja.ee/akt/633949] 06.02.2014.

12. Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. 2010. Varajane Märkamise ja sekkumine – edusammud ja arengusuunad 2005-2010. Odense. Taani: Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur. [www.european-agency.org] 18.02.2014.

13. **Heinsar, J.** (koostaja) 2013. Laste heaolu. Statistikaamet. [http://www.stat.ee/65395] 2.02.2014.

14. Hoolekande kontseptsioon 2004. Sotsiaalhoolekanne. Sotsiaalvaldkond. Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaahoolekanne/hoolekande_kontseptsioon.pdf] 12.01.14.

15. **Hughes D., A.** 2006. Building the bonds of attachment. Published in the USA by Jason Aronson.

16. Inimõigused Eestis. 2011. Eesti inimõiguste Keskuse aastaaruanne.
[http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/EIKaruanne2011.est_1.pdf]. 04.02.2014.
17. **Karula, K.** 2013. Otsustamine lastekaitsetöös Ida-Virumaa suurlinnade näitel. – Sotsiaaltöö, nr 3, lk 19.
18. **Kask, U.** (koostaja). 2008. Lapsed. Tallinn. Statistikaamet.
[http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/930/1/ES2008_5.pdf] 26.02.2014.
19. Kohalik omavalitsus haldussüsteemis. Rahvastik ja regionaalvaldkond. Siseministeerium. [<https://www.siseministeerium.ee/kov/>] 19.05.2014.
20. Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus 1993.- RT 1993, nr 37, art 558.
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/126032013006>] 11.02.2014.
21. Kokkuvõte regionaalsete seminaride kus ja mis on kodu” korraldamise kohta. 2012. [<http://www.omapere.ee/page.php?pageid=210>] 5.03.2014.
22. **Korp, E. Leppima, T. Meres, T. Vaher, A.** 2002. Laps, elu, probleemid ja lahendused. Tallinn.
23. **Korp, E. Rääk, R.** 2004. Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses. Käsiraamat. Sotsiaalministeerium, Tervise Arengu Instituut.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Lastekaitsetoeoetaja_20kasiraamat.pdf] 17.01.2014.
24. Kuressaare Väikelastekodu koduleht.
[<http://kuressaarevaikelastekodu.eu/index.php?leht=uldinfo>] 26.03.2014.
25. **Kütt, K.** 2011. Eesti lastekaitsetöö sisu ja dünaamika aastatel 2001-2010. Tallinna Ülikool. Sotsiaaltöö Instituut. (Magistritöö).
[<http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Kati-K%C3%BCtt-magistrit%C3%B6%C3%B6-1.pdf>] 17.01.2014.
26. Lapse Huvikaitse Koda. (2014).[<http://www.huvikaitse.ee>] 28.03.2014.

27. Lapsendamise elektrooniline käsiraamat. Mõisted. MTÜ Oma Pere.
[<http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=165>] 06.02.2014.
28. Lapse õiguste ja vanemuse monitooring. 2012 Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Poliitikakeskus PRAXIS
[http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/lapse_oiguste_ja_vanemluse_monitooring.pdf] 29.01.2014.
29. Lapse õiguste konventsioon 1996. – RT II osa, 1996, nr 16, art 56
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>] 02.02.2014.
30. Lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne. 2002. Eesti valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ja ettepanekud.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Taeiendav_raport_mittetulundusuehingutelt.pdf] 17.02.2014.
31. Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008. Strateegia täitmise aruanne 2009.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/LOTS_2004-2008_taitmise_aruanne.pdf] 25.01.2014,
32. Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Audit. Riigikontroll
[<http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/664/language/etEE/Default.aspx>].06.02.2014.
33. Laste ja perede arengukava 2012–2020. Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. 2011. Sotsiaalministeerium.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Laste_ja_perede_arengukava_2012-2020.pdf] 26.11.2013.
34. Laste ja perede arengukava eesmärkide täitmisesse panustavad vabauhendused. Lapsed ja pered. Sotsiaalministeerium.
[<http://lapsedjapered.sm.ee/vabauehendused.html>] 28.03.2014.
35. Lastekaitse kontseptsioon. 2005. Sotsiaalministeerium.
[https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/LASTEKAITSE_20KONTSEPTSIOON_201_plik.pdf] 02.02.14.

36. Lastekaitse seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus.
[https://www.osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/234_Lastekaitse%20seaduse%20eelnou%20VTK.pdf] 10.01.2014.
37. **Madar M., Madar E.** 2007. Riigi ja kohalike omavalitsuste poolt rahastatavad sotsiaaltoetused ja – teenused. Käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
38. Märka ja hooli! Juhis kodanikule. 2009.
[http://www.unicef.ee/upload/files/documents/kuidas_saab_aidata/m2rka_ja_hooli/m2rka_ja_hooli_juhis.pdf] 5.03.2014.
39. **Ojala, I.** 2004. Kas sa võtad mind oma lapseks? Pilgrim.
40. **Paukson, K.** 2014. Ka vägivaldne inimene vajab abi ja nõustamist. – Meie Maa, 31.01.2014. [<https://www.meiemaa.ee/?content=artiklid&sub=2&artid=57156>] 28.04.2014.
41. **Paavel, V.** 2004. Sotsiaaltöö ümber mõtestamine. Tallinn. Greif.
42. Parrest, N.; 2013. Asenduskodus elavate laste põhiõiguste ja –vabaduste tagamine. Märgukiri valla- ja linnavalitsused.
[http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_sovitus_asenduskodus_elavate_laste_pohioiguste_ja_vabaduste_tagamine_valla_ja_linnavalitsused.pdf] 28.04.2014.
43. Perekonnaseadus 2009. – RT I osa, 2009, nr 60, art 395.
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122011022>] 24.02.2014.
44. **Poopuu, T.** 2013. Lastekaitseaduse eelnõu koostamise käik. – Sotsiaaltöö, nr 6, lk 16.
45. Rahvastik soo, vanuserühma ja maakonna järgi, 1. Jaanuar . Statistika andmebaas. Statistikaamet
[http://pub.stat.ee/pxweb./Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_kooseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_kooseis/&lang=2]. 28.11.2013.

46. Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Riigikontrolli aruanne Riigikogule 2009
[<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2105/Area/21/language/et-EE/Default.aspx>] 13.03.2014.
47. Riiklike perepoliitiliste meetmete analüüs. 2009. Tallinn.
[<http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Analuuuspdf>] 26.11.13.
48. Riik hakkab toetama lapsendamisega seotud nõustamisteenuseid. 2013.
[<http://www.sm.ee/aktuaalne/uudised/b/a/riik-hakkab-toetama-lapsendamisega-seotud-noustamisteenuseid.html>] 26.11.13.
49. **Saar, H.** 2013. Lapse heaolu hindamine. Uuringu kokkuvõte. Tallinn: MTÜ Lastekaitseliit. [www.lastekaitseliit.ee/wp-content/.../Uuring-Lapse-heaolu-hindamine.pdf] 26.02.2014.
50. Saare maakond - Piirkondlik portree Eestist. 2014. [<http://www.stat.ee/ppe-saare-maakond>] 28.04.2014.
51. Saare maakonna sotsiaalhoolekande arengukava 2009-2015. 2009.
[<http://www.saare.ee/smv.nsf>] 10.03.2014.
52. Saaremaa täna ja homme. 2013. Allikad: Statistikaamet, Rahandusministeerium, KOV –de koduleheküljed, Geomedia. [<http://www.sasak.ee/files/187.pdf>]. 18.03.2014.
53. Saaremaa Õppenõustamiskeskus [www.kuressaare.ee/oppenoustamine] 28.04.2014.
54. **Sarv, M.** 2013. Kohaliku omavalitsuse ja asenduskoduteenuse osutaja roll asenduskodus elava lapse õiguste tagamisel. – Sotsiaaltöö, nr 3, lk 15.
55. **Sile, T.** 2012. E kursuse “Sotsiaalprobleemide analüüs” materjalid. Tartu Ülikool. [<http://www.e->

ope.ee/_download/euni_repository/file/2658/Sotsiaalprobleemide_anal%C3%BC%C3%BCsi_materjalid.pdf] 5.03.2014.

56. **Smoliakova, D.** 2013. Uus lastekaitse seadus. [www.childcentre.info/uus-lastekaitse seadus] 18.02.2014.
57. Sotsiaalhoolekande seadus 1995. RT - 1995, nr 21, art 323. [https://www.riigiteataja.ee/akt/12851852] 25.01.2014.
58. Suunised praktikule: Asendushoolduselt lahkumine ja järelhooldus. 2011. Tallinn. Lastekaitseliit. [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/toolkit_leaving_and_aftercare.pdf] 26.02.2014.
59. **Tiirmaa, L.** (koostaja) 2007. Erivajadustega lapse ja noore toetamise võimalusi hariduse omandamisel. Tallinn. Argo.
60. **Tiko, A.** 2004. Kodu, kool ja õpilaskodu sotsiaalökoloogilises perspektiivis. – Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused. Teadusartiklite kogumik. Tallinn: Lastekaitseliit ja Tallinna Pedagoogikaülikool
61. **Tomberg, M.** 2013. SOS lastekülade rahvusvahelise ühingu peretoetusprogrammid. – Sotsiaaltöö, nr 6, lk 48-51.
62. **Tuubel, M.** 2013. Eestkoste ja inimõigused. – Sotsiaaltöö, nr 1, lk. 15-17.
63. **Tuulik, M.** 2010. Kasvatuse klassika. Tallinn. OÜ VALI PRESS.
64. Vanema hooldusõiguse määramise uuring. Lühikokkuvõte. 2013. Rakendusuuringu keskus RAKE. Tartu. [http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/Vanema%20hooldus%C3%B5iguse%20m%C3%A4%C3%A4ramise%20uuring_1%C3%BChikokkuv%C3%B5te.pdf] 19.02.2014.
65. Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed. Aruandekataloog. Aruannete otsimine. Sotsiaalministeerium. S-veeb.

[http://sveeb.sm.ee/sveeb/index.php?tid=qQMet5R3NWBEBqMMcjmQjjjjjjj_jmyMvF] 13.05.2014.

66. **Wulcyn, F.** 2004. Family Reunification.
[www.futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/14_01_05pdf]
05.12.2013.

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimustik

1. Vastaja ülandmed

- 1.1. Kui vana Te olete?
- 1.2. Missugune on Teie haridus?
- 1.3. Milline on Teie ametinimetus?
- 1.4. Kui pikk on Teie tööstaaž sellel ametikohal?
- 1.5. Missugused on Teie ametialased ülesanded?

2. Riskipered, neile pakutavad toetavad teenused

- 2.1. Milline on Teie hinnangul riskipere?
- 2.2. Kuidas saate informatsiooni riskiperede kohta?
- 2.3. Millised on sellise perekonna abistamise võimalused Teie vallas?
- 2.4. Kuidas toimub koostöö teiste omavalitsustega riskiperele toetavate teenuste pakkumiseks, et vältida lapse perest eraldamist?

3. Lapse perest eraldamine ning asendushooldusele paigutamine

- 3.1. Kui Teie töötamise aja jooksul on olnud vajalik lapse eraldamine perest, kuidas on toimunud eraldamise protsess?
 - 3.1.1. Kui täna sel päeval tuleks sama protsessi läbi viia, mida tuleks teisiti teha?
- 3.2. Kui varem ei ole tulnud last perest eraldada, siis kuidas toimuks vajadusel protsess?

Lisa 1 järg

3.3. Kuhu on paigutatud Teie omavalitsuses peredest eraldatud lapsed ning missugustel kaalutlustel just sinna?

4. Kohaliku omavalitsuse edasine suhtlus ja tegevus asendushooldusele paigutatud lapsega ning tema bioloogilise perekonnaga

4.1. Kuidas toimub Teie omavalitsuses suhtlemine asendushooldusele paigutatud lapsega

4.2. Kuidas toimub Teie omavalitsuses suhtlemine ning toetamine asendushooldusele paigutatud lapse bioloogilise perekonnaga?

4.3. Kuidas on korraldatud Teie omavalitsuses juba asenduskodusse paigutatud lapsele siiski peresarnase asendushoolduse võimaluste leidmine?

5. Kohaliku omavalitsuse teadlikkus kolmanda sektori pakutavatest teenustest lastekaitstes ning asendushoolduse korraldamisel

5.1. Missugust teavet vajaksite kolmanda sektori võimalustest lastekaitstes ning vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse korraldamisel?

5.2. Missuguseid teenuseid võiks Teie hinnangul delegeerida kolmandale sektorile, et tõhustada tööd vanemliku hoolitsuseta jäänud lastega?

SUMMARY

USE OF ALTERNATIVE CHILDCARE POSSIBILITIES IN EXAMPLE OF LOCAL MUNICIPALITIES OF SAAREMAA

Mare Poopuu

Every child has a right to live, right to grow and right to safety. All children wish they could live at home with their parents, but reality is, that all of them don't have this kind of opportunity. Reasons, why children are separated from their biological families, are different. Even if the child is separated from his family, he has a right to live in an environment that is safe and supports his development.

Although the country can't replace a home, it is in his power to create opportunities that are very similar to home, in the form of alternative care. Alternative care should offer home feeling and environment that is safe for successful growth.

By Welfare Concepts Indigenous (2004: 17) is alternative care generally applied in a situation where for certain reasons a child can't live with his own parents. The purpose of this is to ensure growing up in families as well as creating family-like environment in replacement homes for children living without parental care.

This thesis of this work focuses on the theme of government positions and opportunities for children in substitute care placement. Seeks to find out how is reached the point that children are separated from their biological families.

The research author sought answers to the following questions:

- what kind of supportive services in municipalities of Saaremaa are offered as a prevention for risk families as well as for reunification of families.
- what is the local municipalities' social workers' views on the implementation of alternative care for children deprived of parental care.
- what kind of problems do municipalities have with reference to the implementation of alternative care.
- what is the cooperation between municipalities to offer a better service, and whether there is cooperation with the third sector.

Answers to these questions were found during the study, and therefore, the study aims were met.

Study results showed that supportive services offered to the risk families are available locally but Saaremaa municipalities offer only primary counseling by a social worker, and various material benefits. An exception in this respect, represents the town of Kuressaare, who is able to offer more services. All the municipalities use services like psychological counseling, special educational counseling, speech therapy and social educational counseling, offered by Saaremaa Õppenõustamiskeskus. Positive surprise was a joint project with families who are experiencing problems with intimate partner violence, launched by Saare's police and Victim Support Centre. In this project they are counseling victims and the perpetrator is also getting the necessary therapy. The study revealed that in the Saare municipalities social worker's opinion the alternative care for children deprived of parental care is organized according to the possibilities as well as according to the child's needs. For a very severely disabled child the only option is to place him in a replacement home, where he has secured the necessary care around the clock. Implemented forms of alternate care are also ward, foster care, adoptions. When placing children in SOS Lasteküla they have tried to maintain a family model, so that sisters and brothers can grow up together, as a family.

This study found that the biggest problem with the implementation of alternative care in Saare county is the lack of the families, who are willing to bring up a child deprived of

parental care. Likewise municipalities don't have this kind of information about similar families outside of their county boundaries.

The study found that municipalities cooperate to get experience and to exchange information. Information is exchanged when risk family moves to the other municipality. The cooperation to offer services can't take place, because there are equally little service offered in all municipalities. The exception again is the centre of Kuressaare and all municipalities cooperate with them to help risk families get the service they need. Cooperation with the third sector is low. This is due to the stringency of information. Municipal social workers are not aware what kind of service is offered by the third sector to intensify work with child deprived of parental care.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mare Poopuu, sündinud 20.detsembril 1964. aastal

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Laste asendushoolduse rakendamise võimalused Saaremaa kohalike omavalitsuste näitel“,

mille juhendaja on Anu Aunapuu,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, 20.05.2014.